

Karel Karásek: Válečné miliardy.

ZA VZDĚLÁNÍM
KNÍŽKY PRO KAŽDÉHO

VÁLEČNÉ MILIARDY

NAPSAL

KAREL KARÁSEK

V PRAZE
NAKLADATEL JOS. R. VILÍMEK
SPÁLENÁ ULICE

<i>Obsah</i>	<i>Str.</i>
I. Otázka úhrady válečných výdajů a její hospodářská podstata.	3
II. Trh peněz a měna za války.	8
III. Způsoby finanční úhrady válečných nákladů.	14
IV. Finanční otázky budoucnosti.	21

Sbírka „Za vzděláním“ je vydávána za účasti Osvětového svazu za red. Dra. P. Zenkla.

Tiskem „Unie“ v Praze

I.

Otázka úhrady válečných výdajů a její hospodářská podstata.

Z hospodářských otázek, které se vynořily za světové války, jsou to zvláště dvě, jež poutají pozornost všeobecnou a jichž řešení také je nejdůležitější jak za války, tak i pro období poválečné; je to otázka zabezpečení výživy vojska a obyvatelstva v nejširším smyslu slova - a otázka peněz, *otázka úhrady válečných výdajů*.

Otázka peněz byla vždy za válek důležitá a Montecuccoli nevyslovil nic nového, řekl-li, že na válčení je třeba peněz, peněz a opět peněz. To platilo už o nejstarších historických dobách a tím více o době novější, kdy vedeny války velmi dlouhé a nákladné. Kdybychom pak sledovali původ dvaceti a třicetimiliardových dluhů jednotlivých evropských států (jak byly před světovou válkou), shledali bychom, že téměř vesměs vznikly jednak za válek napoleonských, jednak za válek devatenáctého století. Také historie našeho rakouského státního dluhu je sbírkou obrazů z válečných dob, válkou sedmiletou počínaje a válkou s Pruskem konče.

Kdybychom se však k porozumění problému financování světové války chtěli spokojiti studováním historie státních financí, shledali bychom brzy, že by to byla příprava nedostatečná. (Ráz a trvání válek byly vždy směrodatné i pro otázku financí a ani tentokrát není tomu jinak: tak jako po stránce vojenské je velká evropská válka něčím zcela novým a nebývalým a přitom ohromujícím - tak ani financování této války naprosto nelze srovnávat s financováním válek předcházejících. Číslice i zde - jakožto názorná pomůcka - mohou to doložit. Přesných dat o starších dobách není, a proto lze uvést přesná čísla jen o dvou velkých válkách posledních desetiletí. Německo-francouzská válka r. 1870-1 stála Německo 2200 mil. marek a Francii asi 2 miliardy franků, tedy ani ne tolik, kolik činí nyní válečné výdaje za jediný měsíc. Výdaje v rusko-japonské válce činily na ruské straně asi 5600 mil. korun, na japonské straně asi 5000 mil. korun. Rusko tedy vydalo na válku, která trvala téměř 1 ½ roku tolik, co dnes za dva měsíce. Co stojí velká koloniální válka, ukazuje příklad války anglicko-burské v Již. Africe, na niž Anglie vydala přes 5 miliard korun. Také odhady výdajů v budoucí válce, učiněné ještě krátce před válkou, zůstávaly v tomto úzkém okruhu dřívějších zkušeností. Tak předpokládal ještě r. 1913 nejlepší znalec německého bankovníctví, předseda Svazu bank dr. Riesser, že v příští válce vyzbrojí Německo asi 3 miliony vojáků a že bude mít za rok války (s delší dobou se ani nepočítalo !) válečných výdajů 6500 milionů marek.

Tak jako po stránce vojenské, i po stránce finanční zůstaly tyto zkušenosti a odhady daleko za skutečností. Řekneme-li, že Německo vydalo již nyní na válku čtyřicetkrát tolik než r. 1870 a Rusko patnáctkrát tolik než za dlouhé války s Japonskem a že státní dluhy Rakouska-Uherska vzrostly za světové války téměř na čtyřnásobnou výši - máme jakýsi pojem o ohromnosti nákladů, které vyžaduje velká válka dvou velmocenských skupin.

Tato *ohromnost* válečných výdajů je to především, která otázce válečných financí dává zcela nové a nebývalé zabarvení, která staví problém do světla dříve neobvyklého. Každá válka zasahuje do hospodářského života země citelným způsobem, poněvadž odnímá výrobě mnoho rukou a poněvadž jest velkým spotřebitelem a ničitelem hodnot. V dřívějších válkách však tento vliv na hospodářství nebyl tak velký, aby to způsobilo pronikavé převraty a aby starost o válečné výdaje byla něčím více než starostí o finanční úhradu. A ostatně šlo buď o války nepřilíh dlouhé nebo o války, vedené na územích, vzdálených evropských středisk hospodářské práce (válka rusko-japonská a burská). Konečně pak byly to zpravidla války dvou států, za nichž mezinárodní obchod a finanční styky nebyly přerušeny a pro něž - jakožto velké spotřebitele - pracoval vždy celý kulturní svět.

Válčící stát mohl si tu opatřiti potřebný válečný materiál i hojnou měrou z ciziny, pokud jen byl s to, aby jej zaplatil. Za těchto válek tedy stále ještě platilo Montecuccolovo heslo: peníze, peníze a opět peníze. Mluvilo-li se o úhradě válečných potřeb, o válečných financích, vždy tanula na mysli především otázka opatření peněz, otázka umístění státních půjček doma i v cizině, otázka důvěry, kterou ten který stát měl u svých věřitelů.

Za nynějšího zápolení jsou však vliv války na hospodářství a zároveň i požadavky, které válka na hospodářství klade, tak vystupňovány, že to působí v hospodářském vývoji úplnou revoluci a že pojem financování války podle starých vzorů naprosto tu nestačí. Cifra, třeba nejistá a nepřesná, může nám i zde poněkud osvětliti význam tohoto vlivu. V hospodářské teorii jsou známy pojmy národního jmění a národního příjmu. Národní jmění je souhrn všech hodnot, které jsou v zemi a které jsou tak či onak člověku užitečný nebo které byly rukou člověka vytvořeny. Jsou to užitková půda, budovy, továrny, různá strojní a domácí zařízení, dopravní prostředky atd.; k tomu se připočítávají i pohledávky k cizině po srážce dluhů do ciziny. Odhadovati peněžní hodnotu národního jmění jest arci velmi nesnadno; přesto se národní hospodáři častěji o to pokoušeli. Stačí na př. uvést, že se národní jmění Německa odhadovalo před válkou na 300 miliard marek, národní jmění říše rakousko-uherské asi na 130 miliard korun. Srovnáme-li s tím dosavadní válečné výdaje, shledáme, že činí v Německu již asi čtvrtinu národního jmění. Rovněž skorém čtvrtinu národního jmění činí válečné výdaje ve Francii. Ještě ostřeji vystupuje ohromnost válečných výdajů, srovnávají-li se s odhady národního příjmu. Národním příjmem rozumí se penězi vyjádřená hodnota veškeré výroby všech hodnot v zemi, tedy úhrn sklizně plodin, těžby uhlí a rud, průmyslové a řemeslné výroby, práce obchodníků, atd. k čemuž se připočítá to, co stát v saldu dostane od ciziny jakožto výnos uložených tam kapitálů. Národní příjem Německa odhaduje se na 25 až 30 miliard marek ročně a pro Rakousko-Uhersko vypočítal to uherský prof. dr. Fellner nedávno na 19,3 miliard korun, z čehož připadá 12,6 miliard na Rakousko a 6,7 miliard na Uhry. Srovnáme-li nyní tyto cifry s válečnými výdaji za světové války, vidíme, že válečný výdaj za rok jest v Německu i Rakousko-Uhersku zdánlivě ještě větší, než vypočítaný roční národní příjem. A podobně se to má i s Anglií a Francií, jichž roční národní důchod se odhaduje na 50 a 35 miliard korun a jichž válečné výdaje do roka rovněž se blíží těmto číslicím.

Ovšem třeba hned upozorniti, že se tu srovnávají číselně dva pojmy, jichž vyjádření vyplývá z různých základů. Válečné výdaje, jak se číselně odhadují, značí peněžní výdaje států, které se daleko neshodují se skutečným výdajem ve smyslu hospodářském, ježto stát musí všechny potřeby draze platiti než za míru, čímž v jeho výdajích jest značnou částí obsažen i velký zisk dodavatelů. Přece však i vzhledem k této závažné okolnosti (k níž ostatně přistupují i jiné, o nichž se ještě zmíníme) zůstávají válečné výdaje ohromnými a značí naprostý převrat v dřívějších názorech na možnosti řešení otázky tak obtížné. Jaký div, že vzhledem k této ohromnosti výdajů, vzhledem k tomuto zdánlivému nepoměru výdajů k národnímu jmění a národnímu důchodu vzbuzuje jich úhrada, vzbuzuje překonávání problému tak těžkého po dobu tak neočekávaně dlouhou údiv a že i ve vrstvách, které se jindy nestarají o problémy hospodářské a finanční, vzniká zájem o tyto otázky, jichž řešení zdá se tak nesnadným !

A pro nás, pro středoevropské mocnosti, nabývají otázky ty ještě svého zvláštního zabarvení. Střední velmoci jsouce zaklíněny mezi nepřátele na západě i východě, byly téměř úplně zbaveny spojení po zemi. Zbývalo jen moře - avšak i to stalo se německým a našim lodem nepřístupným od chvíle, kdy do boje zasáhla i Anglie, která právě tímto osamocněním středních velmocí chtěla dosáhnouti svých cílů. Střední velmoci jsou tedy téměř úplně odloučeny od velkého světa a toto osamocnění, toto odloučení, které se srovnává často se situací uzavřené pevnosti, je to, jež otázce úhrady válečných výdajů ve středních mocnostech dodává zvláštního a nikdy před tím neznámého rázu. Kdežto za dřívějších válek mohl válčící stát vždy spoléhati na pomoc a podporu

celého ostatního světa, a kdežto se tento moment uplatňuje u států nepřátelských i nyní, střední velmoci jsou odkázány jen na sebe, na vlastní síly.

Tato nikdy nebývalá situace, toto odloučení jest právě nutkavým důvodem, že si při otázce úhrady válečných nákladů musíme všimnouti samých základů problému, musíme proniknouti k podstatě otázky, máme-li pochopiti všechno, co se děje kolem nás v souboru otázek válečných financí. A tu musíme si především uvědomiti, že jsou *dva pojmy válečných nákladů*: především pojem válečných nákladů s hlediska státu jakožto samostatně hospodařícího činitele, s hlediska jeho finančních úkolů a zájmů. Je to onen běžný pojem, vyplývající z dřívějších zkušeností, ze starého hesla, že k válčení jest třeba peněz a zase peněz, pojem, charakterisovaný číslicemi o mimořádných válečných vydáních státu a starostmi o opatření peněz půjčkami. Vedle toho však seznáváme nyní, že nabývá neobyčejného významu i pojem druhý, širší, jenž vychází ze samého základu celkových zájmů hospodářských, z poměru celkové národní výroby k spotřebě a z vlivů, které velká válka do tohoto poměru vnáší. Zde se již netážeme jen po tom, kolik peněz válka stojí, jakými novými dluhy bude stát zatížen a kolik je třeba půjček na úhradu, nýbrž zde nám tane více na mysli, jak válka působí na výrobu a na tvoření hodnot vůbec, na spotřebu obyvatelstva, na hospodářské úspory, na národní jmění a národní důchod. Zde také nejde už ani tak o způsob opatření peněz na válku, ale spíše o to, stačí-li prameny hospodářské výkonnosti onomu ohromnému spotřebiteli, kterým velká válka jest, a to ovšem tak, aby ani život hospodářský nebyl v zemi ohrožen už za války.

Řekli jsme už, že je to především uzavření středních velmocí, jež dalo ostře vyniknouti tomuto rozlišování otázky úhrady válečných výdajů na dva pojmy a jež mimořádně zdůraznilo význam pojmu hospodářské úhrady. Mocnosti čtyřdohody mohou při řešení úkolu, opatření velkého spotřebitele - válku vším nutným, spoléhati na pomoc celého světa (dodávky Ameriky a Japonska nehledě k dodávkám potravin ze všech neutrálních států a kolonií) - u nich jde především o opatření peněz, tedy o stránku finanční, třebas by arci ani u nich hospodářská podstata války a její vliv na poměr výroby a spotřeby nebyl bez velkého významu. U nás však lze přímo říci, že otázka finanční v užším smyslu slova - alespoň za války - ustupuje do pozadí za otázkou hospodářských pramenů úhrady válečných potřeb, a to proto, že pro nás nepracuje ve světě nikdo a že jsme ve všem odkázáni jen na vlastní hospodářské síly. To jest zajímavý rozdíl mezi oběma skupinami velmocí, který nalézá arci také zřetelný ohlas ve způsobu, jakým si státy opatřují peníze, na vedení války potřebné. O těchto způsobech ještě promluvíme - nejprve však třeba věnovati pozornost hospodářským pramenům úhrady válečných výdajů, abychom si tak ujasnili základ celého našeho problému a porozuměli tak rozličným těm zjevům na trzích peněz se vyskytnuvším i způsobům a ovšem i úspěchům oněch finančních opatření, jež sloužila k úhradě válečných výdajů. A ovšem také otázka úkolů poválečných může býti pochopena jen z ujasnění tohoto problému.

Válka, ve které zápasí všechny evropské velmoci s nasazením veškerých sil svých a prostředků, jest velkým ničitelem hodnot, jest ohromným spotřebitelem, který mocným způsobem zasahuje do hospodářského ustrojení a do pravidelného poměru mezi celkovou národní výrobou a celkovou národní spotřebou. V každém z válčících velkých států stojí ve zbrani několik milionů mužů, velká část hospodářsky činného obyvatelstva, která jest odňata své obvyklé práci a která při tom vzhledem k velikosti a povaze svých výkonů spotřebuje více hodnot, než za míru. Vedle tohoto momentu jsou další: známe ohromnou spotřebu střeliva, válečného technického materiálu, velké nároky na dopravní prostředky, jež třeba rychle doplňovati, známe i ohromné nároky na opatrování zbraní - pušek a děl - a denně se nám ohromný rozsah této různotvárné spotřeby staví živě na oči. Jsou to vesměs plody lidské práce, které válka v masách ničí a musí nás tu tedy zajímati otázka, z jakých pramenů vyvěrá úhrada všech těchto válečných nákladů, otázka, bez jejíhož proniknutí nemůže býti ani porozuměno finanční stránce věci.

Především třeba si znovu říci, že úhrnná hodnota mimořádné válečné spotřeby není daleko tak velká, jak velké jsou státní výdaje na válku. Počítá se, že v poslední době činí válečné výdaje říše rakousko-uherské za rok asi 25 miliard korun, což by bylo tedy více než činí hodnota veškeré výroby, těžby a produktivní práce v říši za rok. Od této číslice třeba však odečísti dvě velké položky, chceme-li dospěti k odhadu hodnoty válečných nákladů se stanoviska jen hospodářského,

a to arci na podkladě mírových cen: především to, oč platí stát ve vysokých cenách více než za míru, a za druhé hodnotu výživy a pravidelné spotřeby jiných potřeb (šatstva a obuvi) vojska, převyšujícího mírový stav, a to alespoň částečně. Jeť toto zaopatřování vojska výdajem státu, nikoli však výdajem s hlediska hospodářského celku, poněvadž i za míru bylo by třeba tyto miliony vyživit a ošatit. Prováděti zde přesné číselné odhady jest ovšem nemožno. Kdo však i jen namátkou srovnává ceny placené státem dnes s cenami mírovými, bude snad souhlasiti s tím, že se vzhledem k druhé položce snižuje skutečná hodnota toho, co válka spotřebuje, na méně než polovinu státních válečných výdajů. Mohli bychom tedy snad odhadnouti nynější roční válečný výdaj se stanoviska jen hospodářského asi na 10 až 11 miliard korun. Stále však jde tu o více než polovinu ročního národního důchodu a o dvě třetiny toho, co veškero obyvatelstvo ve všech oborech za rok spotřebuje, ježto se z národního důchodu každoročně něco ukládá, uspoří. A stále ještě i vzhledem k snížené této číslici zůstává zajímavou otázkou, jak lze stačiti spotřebě tak nepoměrně.

Uvažujeme-li nyní o *pramenech úhrady*, shledáváme, že jest jich několik. Především vzpomeneme přebytku národního důchodu nad národní spotřebou, tedy národních *úspor*, kterými vzrůstá národní jmění. Ve státě, který má normální zdravé hospodářství, nesmí se spotřebovati všechno, co za rok vytvoří práce a přičinlivost obyvatelstva. Musí něco zbyti na posílení základů lehčího hospodaření, na zlepšení úrovně života, na zvýšení osvětové úrovně a ovšem především musí býti postaráno o všechno, co potřebuje nový přírůstek obyvatelstva. Touto roční úsporou vzrůstá národní jmění a úspora ta ukládá se ve formě nových domů, četnějších a rozsáhlejších továren, v rozmnožené síti železnic a silnic, v nových parolodích, v různých zařízeních pro veřejné blaho a pro kulturu obyvatelstva. Byly to velmi značné sumy, které se takto ročně ukládaly a odhadovaly se na př. v Německu na 4 miliardy marek, u nás asi na 2 miliardy korun. - To je tedy první, možno říci, nepřímý pramen úhrady válečných nákladů; za války se nezřizují nové továrny, stavební ruch v městech ustává, upouští se od zřizování nových silnic a drah, nebudují se musea, divadla a nákladné školní budovy, i v soukromém životě upouští se od nových zvýšených výdajů v zařízení domácností a pod. - zkrátka utichá všechna investiční činnost, kterýmžto názvem označuje se běžně tvoření národních úspor.

Druhým pramenem, arci méně významným, jest využití oné části národní výroby, která se v soukromém životě nazývá amortizační kvótou (umořovací částkou) a která je k tomu, aby se za ni opotřebovaná výrobní zařízení opravila, doplnila, nahradila novými a která jest i v soukromém životě důležitá. Každý rok je potřeba velmi značných sum jen na to, aby všechna výrobní zařízení i nemovitosti byly udrženy v náležitém stavu. Válka i tu vykonává svůj vliv, působíc jednak nedostatkem sil, jednak nejistotou o budoucnosti, jednak nedostupností a drahotou materiálu tím směrem, že na tuto obnovovací a opravující činnost nedochází, čímž se arci uvolňuje mnoho surovin a materiálu i mnoho pracovní výkonnosti pro válku.

Úspora, které se dosahuje odvedením těchto dvou pramenů do nádrže, z níž čerpá válka, nemohla by arci nikterak stačiti na to, aby všechny potřeby války byly uhrazeny. Získaný takto přebytek výroby nad spotřebou není ostatně za války příliš veliký proto, že zvláště úsporná činnost zmenšením počtu pracovních sil jest znesnadněna. A přece velká potřeba války se uhrazuje, poněvadž uhrazena býti musí, nechce-li stát složiti zbraně. Jsou k tomu zde tři vydatné prameny, které se navzájem doplňují a podporují podle toho, o který obor výroby nebo o kterou skupinu spotřeby jde.

Prvním pramenem je *zvýšená výroba*, napětí všech sil, aby bylo potřebám mimořádným vyhověno. Je to kladná část provádění úkolu získati přebytky k účelům válečným. Není arci možno tvrditi, že by napětím sebe větším bylo možno zvýšiti celkový národní důchod proti době mírové. Nejméně polovina mužů ve věku, jehož hranice zahrnují skoro všechnu pracovní výkonnost, jest povolána pod prapory a zbytek naprosto nemůže ani při sebe větším napětí vykonati to, co dovedl celek. Ale přece v určitých skupinách výroby může pracovní napětí úkol usnadniti. Víme, že se v některých oborech průmyslových pracuje trvale s hodinami přes čas, že se nasazují noci, že se

používá práce žen, že se užívá nových strojů atd. - s výsledkem, že výroba celých velkých odvětví dosahuje úrovně vyšší, než za míru. Úkolem, který jest řešen arci téměř automaticky, jest, aby se veškeré pracovní síly využilo do krajnosti, aby nezaměstnanost byla potlačena, aby každá uvolněná pracovní síla byla ihned přivedena na místo, kde jest jí zapotřebí. A v souhlasu s úkolem jest arci i poznání, že za války není místa na nějaké nouzové práce, na nějaké investice, jichž není nutně hned potřebí a které mají sloužiti snad teprve budoucnosti. V praxi se tohoto cíle dosahuje známým vlivem naléhavé poptávky na pronikavost hospodářské práce. Tato naléhavá poptávka, doprovázená dalekosáhlými cenovými ústupky, stačila sama překonati obtíže organizační a prostou vůlí vydělati lze si vysvětliti ono přeorganisování výroby, ono svedení celé hospodářské práce do proudu, jímž se napájí velký konsument - válka.

Než ač mnoho tímto směrem vykonáno, přece nebylo možno vzdáti se dvou pramenů dalších, a to velmi vydatných; *úspory* ve spotřebě a *čerpání ze zásob*. Mám-li dosíci toho, aby celková výroba převyšovala spotřebu, mohu toho dosíci buď zvýšením výroby, nebo stlačením spotřeby, anebo způsobem obojím. To platí právě tak v soukromém životě jednotlivcově, jako v poměrech celého státu. Vzhledem k tomu, že ani obvyklý přírůstek národního jmění, ani umořovací kvóta a ani zvýšená činnost výrobní nepostačí v úhrnu uhraditi ohromnou spotřebu války, nezbyvá než sáhnouti i k tomuto prostředku, je nutno *spořiti*, zmenšovati národní spotřebu. To je teoreticky i prakticky příkaz doby, který je pochopován i ve státech nepřátelských, který se však u nás stává uzavřením našich hranic kategorickou nezbytností. Země, která má volný styk se světem, může si to, čeho se jí po využití tří zmíněných pramenů nedostává, koupiti z ciziny, arci na újmu své finanční pružnosti i své platební bilance. Země však, která jest od světa odříznuta, *musí* sáhnouti k obmezení spotřeby, musí donutiti obyvatelstvo k úsporám. To je výsledek úvahy s hlediska celkového, lze-li tak říci úvahy teoretické. V praxi železná nutnost spořiti nastala zastavením dovozu nejrůznějších potřeb z ciziny a na druhé straně nastala zvýšenou potřebou vojska v oborech, u nichž není možno stupňovati výrobu ani za největších námah.

Bylo nutno obmeziti spotřebu kávy, kakaa, jižního ovoce, textilních látek, mýdla a j. a vedle toho i obilí, masa, tuků, koží, dříví, cukru a vůbec takových výrobků, které sice máme doma, ale jichž výrobu nemůžeme libovolně zvyšovati. Obmezení to bylo provedeno jednak zasažením vyšší moci, státu (známými úpravami pomocí lístků), jednak nastalo vlivem neobyčejného zvýšení cen všech životních potřeb, které nutilo nejširší vrstvy obmezovati spotřebu, v poslední době pak namnoze zmizením některého zboží z trhu vůbec. Sumu hodnot, která byla tímto obmezením občanské spotřeby získána pro konsum válečný, lze odhadovati jistě velmi vysoko, najisto za tři leta na deset miliard korun podle mírových cen a třeba konstatovati, že tento pramen úhrady válečných nákladů s hlediska hospodářského - třeba byl zdánlivě negativního rázu - měl a má největší význam vedle pramene posledního - *čerpání ze zásob*. Vydatné použití také tohoto pramene, právě tak jako obmezení spotřeby, bylo způsobeno především uzavřením středních velmocí. V týchže skupinách hodnot, u nichž nastalo spoření, došlo na použití nahromaděných zásob, vydatných to rezerv, které značně přispěly k rozluštění nesnadné otázky hospodářského krytí válečných nákladů. Ať u zboží a surovin, jež dovážíme z ciziny, ať u výrobků, jež máme sice doma, jež však nemůžeme libovolně rozmnožovati, muselo dojíti na zásoby doma, jež postupně dávány obyvatelstvu i válečné potřebě k dispozici. Tak čerpáno z velkých zásob textilních látek, ze zásob různých kovů (mědi, niklu, zinku, cínu), ze zásob rostlinných tuků, kakaa, kávy, koření, ale i ze zásob cukru, dříví, mouky, krmiv, ze stavu dobytka a j. Ježto se válka protahovala, i tu zasáhla ruka zákonodárcova a stále více obmezovala spotřebu občanskou pro udržení zásob k účelům vojenským. Sáhlo se tu arci především k oné části národního jmění, jež byla určena k spotřebě, tedy k části skutečně likvidní, volné. Avšak tu a tam lze viděti, že se sahá i na kapitál, trvale už uložený, ke kmeni národního jmění, jak to na př. vidíme u rekvisice mědi, niklu a cínu, nebo jak se to jeví ve zmenšování stavu dobytka. Je nepochybné, že i tu jsou to ohromné sumy, o něž jde, a odhadneme-li spotřebu zásob za tři leta na 6 až 8 miliard korun podle mírových cen, nebudeme asi příliš vzdáleni pravdě.

Tyto dva prameny, úspora a použití zásob, jsou to také především, jež charakterisují náš způsob úhrady válečných nákladů po stránce hospodářské, a jež mu dávají zcela odlišný ráz od úhrady nákladů v Anglii, Francii a Itálii. Tyto země, které mají moře otevřeno, nejsou ani nuceny k pronikavým úsporám, ani k vyčerpávání zásob, poněvadž to, co nestačí vytvořiti jejich vlastní hospodářství, dodává jim všechen ostatní neutrální svět. Jsou arci pak nuceny starati se o zaplacení tohoto zvýšeného dovozu, což neděje se bez obtíží a bez obětí.¹⁾ Tento rozdíl ve způsobech finanční úhrady válečných nákladů, ve způsobech, které do budoucnosti mají velký význam, ukazuje nám jasně, jak souvisí hospodářské prameny úhrady válečných nákladů se všemi zajímavými zjevy a otázkami válečných financí. Proto bylo nezbytno prameny těmi se zabývat, aby byl získán pevnější základ pro porozumění tomu, co se dalo a děje na trzích peněz a v peněžnictví, dále tomu, jak bylo prováděno u nás i jinde financování války, a posléze jak třeba pohlížeti na úkoly a problémy budoucnosti. Tedy: Válečné výdaje jsou v této válce tak ohromné a zároveň působí odloučení středních mocností tak pronikavě, že nestačí tázati se jen, bude-li dosti peněz na úhradu, ale především budeme-li s to, abychom opatřili všechno to, co válka potřebuje a to bez dalekosáhlého ohrožení vnitřního hospodářského života. V situaci středních velmocí není nic platno ani míti dosti peněz ani míti velké národní jmění, není-li dosti hodnot - materiálu a zboží - jak pro ohromného spotřebitele - válku, tak i pro ostatní obyvatelstvo. A tu jsme tedy viděli, že tato hospodářská úhrada válečných potřeb má pět pramenů: obvyklý přebytek národního důchodu nad spotřebou, umořovací kvótu, zvýšení výrobní činnosti, úspornost ve spotřebě a posléze nahromaděné zásoby. Význam těchto pramenů jest nestejný a vliv jejich v praxi jeví se na rozmanitých polích podle povahy hodnot, podle toho, jsou-li to suroviny nebo výrobky a potraviny a jsou-li domácí anebo dovážené. Tento způsob hospodářské úhrady nákladů má znatelný vliv i na poměry finanční a na způsoby finanční úhrady válečných výdajů státu. Především pak jen pomocí jejich zkoumání můžeme vůbec dojíti poznání, jaké mezery v základech hospodářství válka způsobila, a jen na této cestě můžeme pak také přesně určití velké úkoly budoucnosti.

¹⁾ V posledním roce arci působí stoupající nesnáze dopravy námořní, že i tyto státy jsou nuceny měrou stále větší používati těchto dvou pramenů úhrady válečných nákladů, že tedy musí nutiti obyvatelstvo k obmezování spotřeby a sahati na nahromaděné zásoby.

II.

Trh peněz a měna za války.

Válka měla vždy pronikavý vliv na peněžní poměry a to ovšem podle svého rázu a trvání. Za starších dob, kdy nebylo vyvinutého úvěrního hospodářství, jevil se vliv války tím, že se dobré plnocenné mince uschovávaly jak z obavy před uloupením tak i z obavy před jich zlehčením. V novější době, v 19. století, bylo už hospodářství bohatší, rozčleněnější a opíralo se více o úvěr. Proto i vliv válek byl jak různotvárnější, tak pronikavější, k čemuž především přispěl zvláště také u nás způsob úhrady válečných výdajů. Slovo, že se války 19. století vedly bankovkovým lisem, že tedy byly financovány prostým tištěním papírových peněz, neplatí sice doslova, ale není přece zcela nepravdivé. Slovo to přiléhá ovšem také ke způsobu financování rakouských válek v 19. století, válek, které byly pramenem nejen neustálých nesnází státních financí, ale i pramenem obtíží a škod na poli měny a soukromých finančních poměrů. Nejpronikavěji tímto směrem arci působily války doby napoleonské, které vedly k ohromnému oběhu státovek a jež byly následovány pověstným státním úpadkem r. 1811, kdy staré bankocetle vyměněny za nové „šajny" v poměru 5 : 1, kdy tedy provedeno snížení na jednu pětinu. Jak takový způsob financování války a násilné rozluštění obtíží

z toho vzniklých působily na hospodářský život tehdejší, vyličuje znamenitě náš Alois Jirásek ve svém F. L. Věku. Než ani po těchto zkušenostech neupuštěno úplně od zneužívání státovkového a bankovkového lisu.

Také válka r. 1859 děla se ve znamení zneužívání papírových peněz; nejinak tomu bylo i r. 1866. Až do let 80. a 90. trvalo, než byly důsledky vlivu těchto způsobů financování války překonány. Důsledky ty jevily se nejen v nezdravém vývoji státních financí, ale ovšem značnou měrou i v soukromých stycích finančních. Především pak vždy trpěla měna, ježto se dobré kovové mince uschovávaly nebo odplývaly za hranice, čímž vznikal nepoměr mezi hodnotou papírových peněz a mincí.

Arci nelze přehlédnouti, že všechny tyto války byly vedeny v době úvěrového hospodářství ještě málo vyvinutého. Bank a jiných peněžních ústavů téměř nebylo, mezinárodní styky úvěrové byly nevelké, cenného papíru bylo ještě málo používáno. Ohromný rozvoj úvěrového hospodářství nastal teprve po obou válkách r. 1866 a 1870 a po celá desetiletí rozvoj ten nebyl vážněji porušen. A ani rusko-japonská, ani burská válka nepodrobily budovy úvěrových styků zkoušce, poněvadž to byly vlastně velké války koloniální. Teprve poslední léta před válkou byl klid přerušen obdobím nejistoty a obav, které vyvěraly ze známé obklíčovací politiky Eduarda VII. a z balkánských zmatků. Na jaře r. 1909, po anexi Bosny a Hercegoviny, zažili jsme u nás bouřlivé dny na burse i značný poplach vkladatelů; zjevy ty opakovaly se pak na podzim r. 1912, po vypuknutí balkánské války, způsobem ještě rozsáhlejším. V těchto letech neustálého vnitřního kvašení v mezinárodní politice bylo lze pozorovati i v mezinárodních finančních stycích zjevy, které budily pozornost. Francie počala se uzavíratí cizozemským půjčkám a hromadila zlato a také Anglie zdála se upíatější k dlužníkům. To všechno byly zkušenosti a zjevy, které budily značné obavy vzhledem k možnosti velké evropské války. Na jedné straně se vědělo, že rozvětvenost úvěru, jemnost sítě úvěrních styků, závislost hospodářství na činnosti a síle peněžních ústavů v posledních desetiletích neobyčejně vzrostly, na druhé straně pak spodní proudy v mezinárodní politice dávaly tušiti, že nepůjde už asi jen o boj dvou států, ale spíše o zápas celých skupin. Není proto ani divu, že se ve velkých státech všemi rozpravami o peněžních otázkách vinula jako červená nit úvaha o náležité přípravě na válku. Ve znamení této myšlenky byly právě tak rozpravy o úpravách úvěrové a bankovní rezervy v Anglii, jako úvahy o nedostatečné vyzbrojenosti bank ve Francii a jako velké ankety o politice bank, o ukládání peněz v cizině a o cedulovém bankovníctví v Německu. Vyšly i důkladné studie a knihy o válečném finančnictví, v nichž žádány - jakožto nutná příprava - dobré státní finance, silná cedulová banka a správně prováděná politika bank a všech jiných peněžních ústavů. V knihách pacifistů byla všem těmto obavám a zjevům věnována značná pozornost; líčení důsledků finančních otřesů náleželo k nejsilnějším jejich důvodům proti velké válce.

Dnes, po více než třech letech trvání ohromné války možno říci, že starostí a obav, které vyplývaly z oněch zkušeností a úvah, je téměř zapomenuto. Zbývá na první týdny paniky jen vzpomínka, více méně bez čerstvých, pronikavých barev. Skutečně třeba vzítí k ruce současné záznamy - denní i odborný tisk - aby bylo možno oživití si přesně všechny tehdejší události na poli finančním, vmysletí se do paniky a boje proti ní v prvních dnech mobilisace a v prvních týdnech války. Jen v peněžních ústavech si někdy vzpomenou s úsměvem na tyto památné dny a pozastaví se nad změnou, jež nastala: tehdy ani největší emisní ústavy nekupovaly svých vlastních úpisů zpět, ani na ně nechtěly půjčiti - dnes nemohou vyhověti těm, kdo se vytrvale po těchto úpisech poptávají; tehdy vyplácelo se ze vkladů 100 a 200 korun měsíčně - dnes peněžní ústavy doslova plovou v penězích, kterých nemohou výhodně umístiti; tehdy zažila bursa dny neslýchané paniky a musela býti zavřena - dnes kursy papírů dosáhly výše často fantastické.

Tento obrat je z nejzajímavějších kapitol válečného hospodářství, ač není ničím jiným, než zvláštním projevem oněch základních tendencí, o nichž promluveno v první kapitole. Tak jako o hospodářství vůbec, i pro poměry finanční platí zdánlivý paradox: byla to především ohromnost války, která vyrovnala účinky rozvratu. A tak jako platí o výrobě a hospodářství vůbec, že se velká

válka živí sama (vytvorujíc svou ohromností organisace a energie, jež jsou pro ni nezbytnou podmínkou), tak i ve finančních poměrech to byla velikost potřeb války, jež uvedla opět klid do poměrů a umožnila návrat k rozvoji všech sil úvěrové organisace.

Než se arci bursa a peněžnictví dostaly do tišších vod tohoto uklidnění, musely projít krátkým, ale bouřlivým pásmem paniky a úzkosti. Byl to památný boj o základy veškerého moderního hospodářského života, boj proti shroucení se úvěrových styků, který se skončil vítězstvím, jehož mnohý ani tak brzy neočekával. V úvahách dřívějších se vždy nejvíce uplatňovaly obavy před strhujícím nárazem paniky, jež by mohla povaliti mocně vybudovanou stavbu úvěrové organisace. Pro dalekosáhlé používání úvěru ve všech útvarech není jediného stupně, není jediného odvětví hospodářské práce, které by nebylo závislé na přesné práci úvěrového zřízení; všechno úsilí muselo být proto obráceno k tomu, aby se stavba nesřítla. Snahou všech v takové chvíli, jakou byly dni po odmítnutí rakouské noty Srbskem, jest zbaviti se všech úvěrových hodnot zdánlivě nejistých a opatřiti si za ně hotové peníze: nejraději peníze kovové a nelze-li jinak i papírové. Vkladatelé hrnou se do peněžních ústavů, aby si vybírali vklady, a majitelé cenných papírů házejí je na trh, aby je vyměnili za peníze. Je to hromadný útěk od nejvyšších útvarů úvěrového hospodářství, útěk nazpět do doby starých způsobů hospodaření jen peněžního, útěk, který podtíná kmen hospodářství přímo u kořene.

Také v posledních dnech července a v prvních dnech srpna 1914 přihnala se taková bouře, která hrozila strhnouti všechno s sebou. Avšak přece podařilo se silnými prostředky čeliti její síle, zastaviti její ničivé dílo a zachrániti tak hospodářství od pohromy.

Prvním finančním opatřením po přerušení diplomatických styků se Srbskem bylo *uzavření rakousko-uherských burs*. Vídeňská bursa prožila již předtím bouřlivé dny, kdy panika dosahovala stupně dávno nebývalého; než to byla jen přehra, která se ostatně málo dotkla rent a ukládacích papírů vůbec. Když se krátká naděje (25. července se vynořivší), že mír bude zachován, ukázala klamnou, rozhodla se vídeňská bursovni komora bursu uzavřít. Tímto pronikavým zasažením do organisace úvěrové udušena násilně a v zárodku panika majitelů cenných papírů: poněvadž nebylo bursy a nebylo ani úředních záznamů cen, nekupoval žádný peněžní ústav cenných papírů a majitelům nezbylo než - potřebovali-li - na cenný papír si vypůjčiti. Než i to po řadu dní bylo zdržlivostí Rakousko-uherské banky a ostatních bank téměř znemožněno.

Tak byl zdolán jeden díl úkolu. Šlo však ještě o všechny ostatní styk úvěrový a především o jeho základnu: o vklady u peněžních ústavů. Hned den po nařízení částečné mobilisace - v pondělí 27. července - nastal ohromný nával vkladatelů u pokladen peněžních ústavů. Vedle těch, kdož byli povoláni do zbraně, byli tu tisícové a tisícové vkladatelů, kteří žádali výplatu vkladů ze strachu. Peněžní ústavy vyhovovaly, pokud to bylo možno, t. j. pokud měly hotové peníze anebo pokud si je mohly opatřiti u nejbližší filiálky Rakousko-uherské banky. Tu a tam nebylo ani možno opatřiti včas tolik hotovostí, a docházelo i na dočasné uzavření pokladen, což arci ještě více znepokojovalo. V těch dnech paniky přešly do oběhu ohromné sumy peněz. Za první tři až čtyři dny vyplaceno v celé říši jistě na miliardu korun, a to pomocí Rakousko-uherské banky, která přejímala od peněžních ústavů směnky a cenné papíry a vydávala za ně bankovky. Jakž takž se tehdy podařilo postaviti se čelem mohutné vlně paniky - ve dnech kdy živena ještě naděje, že požár války zůstane omezen na naše jižní hranice. Jakmile však seznáno nebezpečí, že požár zachvátí celou Evropu, ukázala se nezbytnost učiniti panice a rozbíjení úvěrové organisace násilně konec. V den, kdy vyhlášena všeobecná mobilisace - 31. července - *vyhlašuje vláda příročí*, které jest všeobecné a které se - až na nepatrné uvolnění - týká i vkladů u peněžních ústavů. V moderním hospodářství věc neslýchaná, zrušení všech povinností z úvěru plynoucích na jistou dobu, jakoby začarování všeho úvěrového ruchu k určitému dni, k určité hodině. Mocným zasažením do volnosti rozhodování, do svobody činu postavena vysoká hráz panice, která ohrožovala základy hospodářství, strachu odňaty

prostředky k zničení toho, co budováno po desetiletí. Nebylo možno ani ve větším rozsahu vybíratí vklady, ani vypovídati úvěr a peněžní ústavy i průmysl a obchod mohly si po dnech obav a rozrušení oddechnouti.

To byl přímý účinek obou násilných opatření - uzavření bursy a všeobecného příročí. Byl rychlý a vydatný, ale měl přece jen ráz záporný; zastavil sice příval paniky, nedával však základny dalšího vývoje. Hospodářskou organizaci nelze spoutati tak násilnými opatřeními bez nebezpečí, nelze jí odejmout beztrestně základ, na němž je vybudována. Po bouři strachu bylo sice ticho, ale bylo nebezpečí, že to bude ticho pouště. Obchod a průmysl, měl-li vyvinouti další činnost, potřeboval možností úvěrových, kterých u bank a záložen neměl. Ústavy ty musely přece jen vypláceti menší částky vkladů, neměly však ani přílivu peněz od vkladatelů, ani splátek na povolené úvěry. Proto hned v prvních dnech voláno po zvláštních zařízeních, která by umožňovala získati úvěr a která zatím vstupovala již v Německu v život ve způsobě válečných půjčkových pokladen a válečných úvěrních ústavů. U nás nebyla taková zařízení připravována již za míru, jako v Německu, i trvalo několik týdnů, než byla uskutečněna. Teprve 19. září 1914 vydáno císařské nařízení o zřízení válečné zápůjčkové pokladny a teprve koncem října dochází na zřízení válečných úvěrních bank ve Vídni a v Pešti. Tu však dostavilo se překvapení: služeb těchto zvláštních válečných zřízení úvěrových nebylo téměř používáno. Ani v prvních měsících, ani později nepřekročil jich význam zcela úzkých hranic a nikdo nemohl říci, že měly zásluhu o svedení úvěrových styků do pravidelných kolejí. Odpovídajíce na otázku, proč se tak stalo, dostáváme se opět k základním proudům vývoje hospodářských i finančních poměrů za války. Byla to příznačná shoda data, když týž den, kdy byly hlášeny první nevelké úvěry válečné půjčkové pokladny (14. října), byla zahájena likvidace příročí první splátkou na staré pohledávky, splátkou, která podle tehdejších svědectví peněžních ústavů byla provedena celkem hladce. Jaké to byly vlivy, které v krátké době dvou měsíců bez pomoci z vnějška, bez zvláštních opatření a za trvání dalekosáhlého příročí dovedly vrátiti úvěrovému styku alespoň část staré rušnosti, nezbytné hospodářskému životu ?

Řečeno už, že Rakousko-uherská banka vydala pro výplaty peněžních vkladů asi miliardu korun. Avšak to nebylo vše. Měla i jiné povinnosti. Vojenská správa učinila hned v prvních dnech obrovské objednávky nejrozmanitějšího materiálu, který byl především - pokud bylo možno - brán z pohotových zásob. Tyto koupě platila vojenská správa hotově a tak vnikly do vrstev obchodních, továrních i zemědělských hned v prvých dnech velké sumy hotových peněz. Zároveň činili velké nákupy mobilisovaní důstojníci a vojíni a všude platili svoje potřeby hotovými. To tedy byl už první malý průlom do ztrnulosti, do níž byl úvěrový a platební ruch začarován příročím. Dodavatelé armády i obchodníci s potřebami pro vojáky měli značné hotovosti, které si neuschovávali, nýbrž dávali dále jednak kupující nové zboží, jednak hradíce vlastní osobní potřeby. Průlom ten se stále rozšiřoval, poněvadž potřeby armádní správy byly ohromné. Za prvních pět měsíců války činily válečné výdaje jen v Předlitavsku asi 5 miliard korun, z čehož na první měsíc mobilisace připadají asi 3 miliardy korun. Tyto tři miliardy byly dány státu k dispozici z největší části Rakousko-uherskou bankou, která vydávala státní správě bankovky, jež širokým proudem plynuly do oběhu. Byla to náhrada za ohromné dodávky obilí, mouky, masa, konserv, kávy, koní, automobilů, suken, kožených předmětů a jiného válečného materiálu. Váleční dodavatelé počali platiti vše hotovými, peníze šířily se nejprve jen v odvětvích, jež souvisí s vojenskými dodávkami, brzy však počaly pronikat i do odvětví jiných. Již po několika týdnech tato záplava peněz vítězí nad pouty příročí a v září a říjnu počínají se opět objevovati u přepážek peněžních ústavů vkladatelé. Pocházejí sice namnoze z jiných vrstev, než starý kmen vkladatelů, avšak dávají ústavům možnost, aby svým starým vkladatelům vyplácely větší částky, než stanoví příročí. Když se ke konci září vláda dotazuje po možnostech odstranění příročí, dostává z vrstev průmyslových a obchodních radu, aby s odstraňováním započala hned. A v říjnu už jest určena první splátka. Pouta jsou uvolněna, ba rozbita, ruch platební a úvěrní jest oživen, hospodářství vrací se k volné práci. Ovšem nastala změna, která poměry dobře vyznačuje: platí se nejvíce hotovými, obchodní směnka mizí, nových úvěrů průmyslových a obchodních je stále méně.

Ve všem tom vidíme důsledky oněch způsobů úhrady válečných potřeb, jak o nich promluveno v první kapitole. Bylo to především spotřebování zásob ve velkém měřítku, za něž nebylo lze opatřovati nové. Jak dobře se řeklo v německém tisku: nastal „všeobecný výprodej“ pohotových zásob a hodnoty skutečné, nyní však spotřebované, měnily se znenáhla jen v představitele hodnot, v nástroje úvěru, kterými tu byly především bankovky, pak i vklady u peněžních ústavů a na konec úpisy válečných půjček.

Jak z tohoto vývoje podle způsobu použití pomocných hospodářských pramenů a podle rozvoje a povahy finanční organizace vyrůstaly *způsoby* finanční úhrady válečných výdajů, o tom až v další kapitole. Zde budiž připojeno ještě několik poznámek o dalším vývoji trhu peněz, o situaci peněžních ústavů, jakož i o důležité otázce finanční - o kursech směnek na cizí místa.

Bylo již vypsáno, jak proud hotových peněz, plynoucí z ohromných koupí vojenské správy, překonal vliv příročí a jak bylo již v říjnu, deset týdnů po začátku války, možno započítati s odstraňováním příročí. Tak jak doba postupovala, tak stoupal vliv tohoto zvýšeného oběhu bankovek a pronikal do všech záhybů peněžního trhu. Vliv ten byl pak ještě zesílen tím, že se bankovky, které v prvních týdnech války byly z obavy uschovávány, znenáhla vracely na trh, tak, jak se vracela důvěra v pevnost naší úvěrové organizace. Poměry ty projevily se především v diskontní politice Rakousko-uherské banky, t. j. ve stanovení úrokové sazby, za kterou banka přijímá k eskontu směnky. V prvních dnech války, ve chvílích znepokojení, stoupla tato sazba úroková až na nebývalou výši 8 proc., avšak již 19. srpna snížena sazba na 6 proc. Další snížení o ½ proc. na 5½ proc. následovalo 30. října 1914 a již 10. dubna 1915 dosaženo sazby 5 proc., která zůstala v platnosti až dodnes. Je známo, že diskontní sazba cedulové banky je směrodatná pro určování úroků téměř ve všech ostatních úvěrových stycích. Banky a ostatní peněžní ústavy určují podle ní jednak úrok z krátkodobých zápůjček jimi povolovaných, jednak i úrok ze vkladů u nich uložených. Úrok z půjček zvyšují a snižují podle vzájemné dohody samočinně s diskontní sazbou Rakousko-uherské banky, kdežto při stanovení úroku ze vkladů působí i ohled na soukromý trh peněz, na to, jak vkladů přibývá nebo ubývá. Den po mobilisaci, 27. července 1914, velké banky zvyšují úrok v běžném účtu o ½ proc. na 4 proc. a ze vkladů vázaných na delší dobu na 4¼ proc. a pražské banky zvyšují ještě 14. srpna úrok z úsporných vkladů na 5 proc. To byly nejvyšší sazby, které se nemohly udržeti trvale. Počátkem listopadu r. 1914 už provedeno první snížení, v polovině dubna 1915 následovalo druhé a posléze s platností od 1. října 1916 sníženy vkladové sazby bank na běžných účtech na 3 proc. a na knížkách na 3½ proc. Banky jsou v podstatě jen zprostředkovateli úvěru a mohou platiti ze vkladů jen tolik, kolik jim dovolují poměry v obchodech zápůjčkových. Rozhoduje tu nejen diskontní sazba Rakousko-uherské banky, (jíž se řídí úrok v zápůjčkách v běžném účtu), ale i sazby, jichž se užívá v soukromém kupování směnek na trhu. A i tu nastala pronikavá změna. V září 1914 eskontují velké banky směnky nejlepší jakosti za 5¾ proc., půl roku nato klesá tato soukromá sazba na 3 proc. a letošního roku dosahuje se rekordu ve stlačení této sazby úrovní 1½ proc. Situace vytváří se časem tak, že banky a velké záložny skutečně plovou v penězích, a že nemají téměř možnosti peníze obvyklým způsobem uložit. Všude platí se hotovými, směnka téměř vymizela, stavební ruch ustal a průmysl i obchod stal se z dlužníka z velké části vkladatelem. A přitom vykazují peněžní ústavy měsíc co měsíc stále větší a větší stav vkladů.

Nejsou to arci vklady „úsporné“ a třeba se chrániti názoru, jako by tento vzestup vkladů dával svědectví o „úsporné síle obyvatelstva“, o „vzrůstání národního jmění“ nebo o „tvoření nového kapitálu“. Vpravdě skutečné úsporné vklady širokých vrstev pod tlakem zvýšených výdajů živobytých namnoze klesají, zatím co příliv vkladů vůbec značí buď jen zvýšené zisky podnikatelů nebo výprodej zásob, které se mění v peníze. Buď jak buď, nesporno jest, že na trhu peněz nastal od prvních chvil rozčilení pronikavý převrat, že nastal vývoj, jenž sotva byl očekáván, jenž však byl přímo diktován jak ohromností války, tak i její délkou.

Jen jedním směrem ani dnes není jeden zjev první doby válečné úplně překonán. Je to *nedostatek drobných* či lépe řečeno *kovových peněz*, který se objevuje vždy znovu a znovu, a který vedl r. 1916 k takovému mimořádnému opatření, jakým najisto je stříhání papírových dvoukorun. Nejostřejším způsobem projevil se nedostatek drobných peněz v prvních týdnech mobilisace a války, kdy přesto, že Rakousko-uherská banka dala do oběhu velké sumy, ohrožovalo zmizení stříbrných i drobných mincí přímo obchodní ruch. Ačkoli bylo třeba pro vojsko mnoho drobných peněz, přece je nepochybně, že jich zmizení z oběhu bylo z největší části způsobeno obyvatelstvem, které kovové mince uschovávalo. Jisté úlevy v této nesnázi bylo dosaženo vydáváním dvoukorunových bankovek a vydáváním stříbrných zlatníků, takže do konce října 1914 stoupl oběh všech drobných platidel o 250 mil. kor. Poměry se sice v posledním roce výdajem jednokorunových bankovek i vrátivší se důvěrou zlepšily, avšak ani nyní ještě nevymizel zjev, že obecnost uschovává doma kovové mince.

Obtíž by se znovu a znovu vracela, kdyby místo stříbra neobíhal papír a místo niklu železo.

Že se uschovávání mincí týkalo především mincí *zlatých*, je pochopitelné. Mince ty mají plnou hodnotu vnitřní a zlato bylo vždy hodnotou, jež podléhala změnám cenovým nejméně. Tento jeho ráz to byl především, jenž je učinil mezinárodním platidlem a zároveň základem měny ve všech velkých státech. Proto také není divu, že všude od začátku války bráněno odlivu zlata mezi obecnost, jednak proto, aby zbytečně nebylo uschovááno, jednak aby neodplývalo za rozličné platy do ciziny. Takovou obranu zlata cedulovými bankami (jež jsou všude strážkyněmi zlatého pokladu) vidíme u nás, v Německu, Francii a částečně i Anglii; tento odklon od dosavadní volnosti pohybu na trhu zlata je z oněch zjevů, které byly způsobeny rozbitím mezinárodních finančních a obchodních styků a jichž vliv se později projevil v nestejném oceňování měny jednotlivých států.

Velký mezinárodní peněžní trh byl dříve v dobách pravidelných celou soustavou nádrží, které udržovány v neustálém vzájemném spojení. Nebyly stejně napájeny, avšak díky průlivům mohla se hladina udržovati na stejné výši. Každá země měla svou platební bilanci, t. j. souhrn všech povinností do ciziny i souhrn všech pohledávek z ciziny za rok; v některých zemích převažovala strana pohledávek, v jiných strana povinností. V říši rakousko-uherské převažovaly povinnosti, poněvadž dovoz zboží byl větší než vývoz, kdežto příliv peněz od našich vystěhovalců stačil jen asi zaplatiti úrok z našich dluhů vůči cizině. Anglie, Francie a Německo byly proti tomu aktivní, poněvadž úhrn pohledávek z ciziny byl větší než úhrn povinností. A tu právě působil onen průliv, který udržoval hladinu v nádržích ve stejné výši. Průlivem tím byl vzájemný úvěrní styk, ježto země bohatší půjčovaly zemím méně bohatým, a vedle toho zůstával i rezervní menší průliv, kterým bylo zasílání zlata za hranice. Nestačil-li úvěrní styk, aby vyrovnal nerovnosti v platebních bilancích, došlo k odlivu zlata, kterým se schodek zaplatil.

Nuže - za války tyto průlivy, větší i menší, byly zataraseny. Velký mezinárodní trh peněz byl rozbit na jednotlivé části, přestalo půjčování navzájem, ba i zasílání zlata zastaveno, poněvadž téměř všude schráněn zákazy vývozu zlatý poklad pro doby nejméně a pro budoucnost. Soutava nádrží spolu spojených byla porušena, průlivy vyschly a přirozeným následkem bylo, že hladina nebyla již ve všech nádržích stejná: někde vlivem vlastních, spodních pramenů stoupala, někde klesala, takže se časem objevily mezi nádržemi značné rozdíly. Rozdíly ty projevíly se v tom, že se poměr měn v jednotlivých zemích posunul, že ocenění vzájemné jest jiné než za míru.

Řečeno již, že Rakousko-Uhersko mělo již za míru v platební rozvaze schodek, který byl uhrazován půjčkami z ciziny. Tento pramen téměř vyschl a zároveň se i ztenčil vydatný náš pomocný pramen jiný, totiž zásilky peněz od našich vystěhovalců. Časem pak se i zahraniční náš obchod přesunul v neprospěch platební bilance. Vývoz stlačen na nejmenší míru, kdežto dovoz musel býti udržován vzhledem k velké potřebě domácí i zmenšené výrobě na úrovni co největší.

Účinek všeho toho projevil se tím, že poptávka po cizích platidlech (at' cizích bankovkách nebo cizích mincích, nebo poukazech na cizí banky a firmy - devisách) trvale převyšovala nabídku a že nemohla býti náležitou měrou uhrazena. Docházelo pak k tomu, že se platilo do ciziny našimi bankovkami, které na cizích trzích nabízeny. Je pochopitelné, že se v dobách, kdy je solidarita peněžních trhů porušena, kdy soustava spojených nádrží neúčinkuje, stává cizí měna zbožím, jímž se obchoduje nadto na trhu zcela nepravidelném a málo ovládaném. Cena zboží toho podléhá zákonu o nabídce a poptávce a poněvadž poptávka trvale a značně převyšuje nabídku, stoupla cena jeho za války dosti značně. Vzniklo ažio cizí měny, t. j. musíme platiti za cizí platidla více korun, než před válkou.

Takový stav není jen u nás, nýbrž objevil se ve všech válčících zemích měrou větší či menší. Jen neutrální státy jsou ušetřeny znehodnocení měny, těžíce z vysokých cen, jichž dosahují při dodávkách válčícím zemím.

Namnoze bývá znehodnocení měny vysvětlováno jednak příliš velkým oběhem bankovek, jednak nepříznivým stavem státních financí. Názor ten není správný (třebas byl vyslovován i ministry financí), jak by bylo možno dokázati teoretickou úvahou, ale jak také ukazuje příklad jiných států. Zvláště ostře vystupuje tu příklad poměru měn německé a rakousko-uherské k měně turecké. Ač Turecko financuje válku z velké části tiskem bankovek a ač jest ve všem odkázáno na finanční pomoc středních velmocí, přece má turecká měna u nás ažio, t. j. za tureckou libru třeba platiti více marek a korun než před válkou. Prostě proto, že odbíráme mnohem více zboží z Turecka než ono od nás.

Státy, v nichž nastalo znehodnocení měny, brání se proti ažiu různým způsobem. U nás a v Německu provedena tuhá organizace platebního styku s cizinou, aby bylo čeleno spekulaci s devisami, a vedle toho učiněna opatření, aby dovoz zboží, zvláště luxusního, byl obmezen. Poslední dobou pak vlády věnují zvýšenou pozornost stupňování vývozu, ač ovšem v tomto směru pro nedostatek vhodného vývozního zboží nelze dosáti pronikavějšího účinku. Za války jest boj proti ažiu velmi nesnadný, poněvadž trvají příčiny jeho vzniku: ohromná spotřeba války a rozbití mezinárodních styků finančních. Teprve až budou oba tyto vlivy odstraněny, bude lze pokračovati v boji za nápravu měny s nadějí na úspěch.

III.

Způsoby finanční úhrady válečných nákladů.

Po tom, když jsme přihlédlí k pramenům hospodářské úhrady válečných nákladů a když jsme sledovali vliv války na trh peněz a peněžní ústavy, dostáváme se nyní k otázce, jakým způsobem se provádí finanční úhrada válečných výdajů, jak si stát opatřuje ony ohromné sumy peněz, jež válka pohlcuje. I zde se arci vymyká světová válka z okruhu všech dosavadních zkušeností i zde se dostavilo téměř všechno jinak, než jak se předvíдалo. Až do světové války byla miliarda hranic, která byla v půjčkových transakcích státních překročena jen v několika případech. Největším a zdánlivě nedostižným výkonem bylo tu splacení válečné náhrady Francií po válce r. 1870-1, kterážto náhrada činila 5 miliard franků. Avšak ohromná tato suma nebyla opatřena najednou, nýbrž ve dvou dílech, a to roku 1871 vydána půjčka 1900 mil. fr. a r. 1872 půjčka 3100

mil. franků. Přes miliardu činily pak již jen půjčky: japonská r. 1905 (1900 mil. kor.), umístěná na mezinárodním trhu, půjčka Spojených států z r. 1900 (1500 mil. kor.), anglická z r. 1901 (1440 mil. kor.) a dvě ruské půjčky po 1300 mil. kor. z r. 1906 a 1909. Vzhledem k této vzácnosti půjček nad miliardu nebylo divu, když se v úvahách o financování příští velké evropské války vyskytovaly závažné pochybnosti o tom, podaří-li se již za trvání války opatřití nutné prostředky řádným způsobem, t. j. velkými půjčkami. I o této věci se jednalo nejdůkladněji v Německu, při čemž se nedocházelo vždy k optimistickým názorům přes to, že byl hospodářský rozvoj Německa poslední desetiletí ohromný. Tak na př. ředitel Německé banky a první finančník Německa Gwinner prohlásil r. 1911 za nemožnost krýti válečné výdaje v příští válce půjčkami, zatím co jiní - mezi nimi i Adolf Wagner - neodmítali možnost nucené půjčky, doporučující, aby byly již v míru pořízeny soupisy soukromého jmění - jakési katastry pro válečné půjčky. Vycházelo se tu vždy ze statistik cenných papírů ročně vydávaných, z dosavadních zkušeností půjčkových, ze skutečnosti, že kursy státních papírů v posledních letech jen proto poklesly, že příliš mnoho papírů tohoto druhu přicházelo na trh. A všechny tyto známé poznatky dosvědčovaly, že financování příští velké války bude tvrdým oříškem, zvláště tehdy, bude-li země odkázána jen na vlastní síly a bude-li zbavena pomoci mezinárodního kapitálu.

Proto, když skončeno sčítání přihlášek na první německou válečnou půjčku (jež byla prvním krokem na poli financování za velké války) a když uveřejněna číslice více než 4 miliard, bylo to překvapením nejen pro cizinu, ale především i pro Němce samy. A teprve po tomto neočekávaném úspěchu začalo se věřit v možnost financování války i bez cizí pomoci, teprve po něm počínali hospodáři a finančníci seznávatí svůj omyl, kterého se dopouštěli při předvídání příštích věcí. Omyl, který vzešel z přehlédnutí souvislosti mezi každou finanční transakcí a vlastními jejími kořeny v přesunech skutečných hodnot v domácím i mezinárodním hospodářství.

Chceme-li nyní sledovati poněkud podrobněji způsob financování války ve velkých státech, nutno přesně rozeznávatí vývoj ve středních mocnostech a ve státech nepřátelských, které mají otevřené hranice a mohou používatí při úhradě válečných potřeb služeb celého neutrálního světa. V tomto přesném a nutném rozlišování vidíme důsledek rozdílného způsobu hospodářských pramenů úhrady válečných nákladů, jak o nich mluveno v první kapitole.

Rozdíl mezi zemí, která je téměř úplně na sebe odkázána, a zemí, která si může - v praxi vlastně musí - opatřovatí velkou část potřeb z ciziny, velmi jasně vystoupí, zabýváme-li se základní otázkou, co je smyslem a podstatou finanční úhrady válečných nákladů. Kdyby stát, jenž válčí, byl státem socialistickým, v němž veškerá výroba i všechn oběh statků jest řízen státem a v němž není osobního majetku, byla by úhrada válečných nákladů otázkou jednoduchou: stát by sám dodal své armádě, čeho potřebuje, vzal by ze svých zásob, obmezil by spotřebu občanů atd. Nekupoval by nic, neplatil by nic penězi a nebyl by nucen uzavíratí půjček, ježto by stát byl hospodářství samo. Ani dovoz z ciziny nebyl by obtížný, poněvadž by socialistický stát platil vlastním zbožím, uvolněným obmezenou spotřebou.

Dnešní státy jsou však organisovány na základě hospodářství kapitalistického, na zásadě osobního majetku i svobody podnikatelské. Stát nesplývá s pojmem hospodářského celku, jest odděleným, samostatně hospodařícím činitelem, jenž se musí podrobití právě tak všem požadavkům kapitalistického hospodářství, jako každý soukromý podnikatel. Důsledkem toho pro naši otázku jest, že stát nemůže za války veškeré potřeby prostě z hospodářského celku bráti, nýbrž že *je musí kupovatí, a to ovšem na úvěr*, slibuje přitom, že je později z vlastních příjmů zaplatí, nebo že alespoň bude platití náhradu z užití kapitálu, tedy úrok. To je *podstata* otázky; jde dále o *způsob, jak* stát válečné potřeby kupuje a jakou dává podobu nezbytnému používání vlastního úvěru.

Stát, ačkoli je vázán kapitalistickým řádem, jest arci všemocným činitelem ve vlastním území a své moci může využítí i ve volbě způsobů válečných úvěrů. A tu je tedy podstatný rozdíl

mezi zemí, která se může nebo musí obmezit na vlastní prostředky, a zemí, která si může nebo musí opatřovati potřebný materiál i z ciziny. Stát osamocený platí ovšem válečné potřeby, avšak platí jen slibem pozdějšího splacení a může přitom, poněvadž jde o vlastní občany, voliti teoreticky způsob platebního slibu podle libosti.

Stát však, který část potřeb odbírá z ciziny, jest odkázán na to, jakého způsobu placení bude prodavač žádati: musí buď platiti vlastním zbožím nebo zlatem nebo vlastními cennými papíry nebo zůstane část hodnoty dlužen, při čemž se arci musí podvoliti podmínkám, jež mu věřitel klade.

To je zajímavý a prakticky ovšem velmi důležitý rozdíl. Pro ústřední velmoci vyplývá z něho zcela zřetelně: pokud velmoci tyto mají dostatek všeho potřebného materiálu pro vedení války, dotud se nemohou octnouti v nesnázích, poněvadž tu *otázka finanční ustupuje vzhledem k autoritě státu zcela do pozadí*. Za války samé opatří si stát i při plném zachování zásady nedotknutelnosti majetku za slib pozdějšího zaplacení vše, čeho potřebuje; docházíme tu opět k výsledku, že vzhledem k ohromnosti války a k uzavření středních velmocí ustupuje otázka finanční za otázku hospodářských pramenů úhrady válečných nákladů.

Finančně nelze tedy zemi, která má všechny potřeby doma, vyčerpat a jde jen o to, jaké stát volí způsob slibu pozdějšího splacení a jaké má pro ten neb onen způsob hospodářské a finanční důvody. Řekli jsme již, že v kapitalistickém řádu válečné výdaje státu nějaký způsob míti *musí*. Buď zůstává stát svým dodavatelům dlužen, vydává za koupené nebo rekvirované předměty stvrzenky, „bony“, nebo platí dodavatelům hotově, vypůjčuje si peníze různým způsobem. Ve státech ještě málo vyvinutých není první způsob nikterak neznámý; ví se na příklad, že za války balkánské r. 1912-13 snad polovina válečných nákladů byla v Bulharsku a Turecku takto opatřena. Teoreticky jest placení dodávek bony i pro státy pokročilé možné a dokonce výhodné potud, pokud se jimi platí jen část dodávky a pokud v nich zůstane uložen především zisk dodavatelův. Prakticky arci nepoužívá se tohoto způsobu, ježto se podle běžných názorů nesrovnává s prestiží státu, aby za dodávky zůstával dlužen.²⁾ Stát tedy platí dodavatelům hotově; zbývá tedy jen otázka, jak si peníze opatřuje, jaké formy dává používanému úvěru.

Nejzřetelnějším výkladem k tomu bude, všimneme-li si prostě, jak tento úkol řešen ve středních mocnostech, především u nás. Když byla vyhlášena částečná mobilisace, vláda obrátila se na sdružení velkých bank s požadavkem, aby jí půjčily větší sumu peněz. Banky projevíly ovšem v zásadě k tomu ochotu, nemohly však samy velké částky poskytnouti, ježto pro znepokojení vkladatelů byly samy namnoze odkázány na pomoc Rakousko-uherské banky. Převzaly tedy formálně 600 mil. kor. 5 % pokl. poukázek, ihned je však uložily u Rakousko-uherské banky, která na ně povolila zálohu 85 % a vyplatila tedy státní správě 510 mil. kor. To byl první válečný úvěr státu a úvěr ten povolil cedulový ústav - Rakousko-uherská banka.

To nemůže ovšem překvapiti. Ve všech úvahách o financování velké války se v dřívějších letech přidělovala cedulové bance přední úloha. Během desetiletí stala se poukázka cedulovou bankou vydávaná - tedy bankovka - velmi cenným nástrojem oběhu peněz, poněvadž vnikala způsobem svého vzniku automaticky do oběhu, vracejíc se, nebylo-li jí již třeba. Cedulová banka kupovala směnky, vznikající při oběhu hodnot, při výrobě a obchodu, a vydávala za ně bankovky, jež jaksi mobilisovaly hodnotu, ve směnce obsaženou. Jakmile směnka dospěla splatnosti, vracela se bankovka do cedulové banky, aby byla pohotově pro mobilisaci jiné hodnoty. A tu se vědělo, že tohoto jemného platebního a úvěrního organismu použije stát ve velké válce raději než hrubého prostředku vydávati vlastní peníze papírové, státovky. Jednak nevnucuje stát přímo svůj úvěr, nýbrž dává poukázku na velký ústav, jenž má značný kapitál vlastní a značný kovový (zlatý) poklad, jednak jest bankovka mnohem pružnějším nástrojem úvěru než státoвка, poněvadž vyrůstá přímo z jemného organismu úvěrového zřízení, jehož výhod a služeb stát při tom používá. Stát tedy u nás

hned v prvních dnech počal své objednávky platiti hotově, v podstatě však za použití zvláštního útvaru úvěrového, t. j. vydával poukázky na svůj úvěr u cedulové banky, poukázky, které ovšem pod názvem bankovky byly rády přijímány, poněvadž jich mohlo býti ihned použito k dalšímu oběhu.

Když se válka rozšířila ve válku evropskou a došlo k všeobecné mobilisaci, uzavřena u Rakousko-uherské banky druhá půjčka v částce 1272 mil. kor., a to opět ve způsobu zálohy na 5 % pokl. poukázky. Později, asi v říjnu r. 1914, následovala třetí záloha, tentokrát formou eskontu státních směnek, částkou 826,8 mil. korun. Celkem tedy vypůjčila si rakouská vláda v prvních třech měsících války u Rakousko-uherské banky asi 2600 mil. kor., uherská vláda pak 1400 mil. kor., takže celkem dala banka říši k dispozici 4 miliardy korun. To byl tedy první, nejsnadnější a tehdy jediný možný útvar válečného úvěru; každá bankovka, která tímto způsobem vnikala nově do oběhu, byla představitelem onoho slibu pozdějšího zaplacení, o němž se prve stala zmínka.

Ovšem nezapomnělo se ani u nás, ani v Německu na dosud všeobecně uznávané učení teoretiků že tento způsob úhrady válečných nákladů chová v sobě rozmanitá nebezpečí, jimž třeba včas a s energií čeliti. Bankovky, vydávané na základě válečných úvěrů, nejsou mobilisaci oběžných hodnot, nýbrž mobilisaci hodnot kapitálových, ve válce spotřebovaných; nemohou se proto automaticky vraceti do cedulové banky, nýbrž zůstávají v oběhu. Jednotlivec nebo peněžní ústav, který má bankovky, nevrací je cedulové bance, která mu nedá úroku, nýbrž snaží se je umístiti nějakým výhodným způsobem v oběhu; jednotlivec je ukládá u banky, banka je půjčuje dále nebo kupuje cenné papíry atd. Dokud stát nesplatí sám část dluhu bance, dotud se oběh bankovek udržuje a s přibývajícím potřebou státu stoupá. Že pak přílišný oběh papírových peněz, ať státovek nebo bankovek, jest hospodářství nebezpečný, o tom nebylo v hospodářské teorii dosud téměř sporu. Dosud platné učení zdůrazňuje vliv přílišného oběhu peněz na ceny zboží a má za to, že přesycení trhu bankovkami způsobuje zhoršení měny i že vede k hospodářským krisím. Zkušenosti z dřívějších dob zdají se mluvit pro tento názor způsobem velmi přesvědčivým a proto není divu, že brzy pocíťována nutnost řešiti naléhavý úkol: pracovati, ne-li ke zmenšení oběhu bankovek, vydaných v prvních měsících, tedy alespoň k tomu, aby oběh dále nevzrůstal. Cesta, jakou se bylo tu třeba bráti, byla arci vytyčena zkušenostmi i podstatou věci samé. Ježto stát nemohl bankovky stáhnouti z oběhu a splatiti dluh, šlo jen o to, změnit bankovky v jiný útvar platebního slibu státu, v takovou formu, která by neměla takových nepříznivých následků jako bankovky. Formou tou mohla býti jen *řádná státní půjčka* ať toho či onoho způsobu, která by nastoupila na místo bankovek a která by byla nadále určena k nepřímému placení válečných dodávek.

Stát si v prvních třech měsících války vypůjčil u Rakousko-uherské banky asi 2600 mil. korun. Šlo tedy nyní o to, tyto bankovky změnit v řádnou státní půjčku. Nejjednodušší by bylo, kdyby se všichni ti, kdož mají bankovky, přihlásili o půjčku, čímž by se přeměna stala přímo. To však není možno z pochopitelných příčin a půjčka musí se nabídnouti všeobecně s nadějí, že se o ni přihlásí i ti, kdož bankovek nemají. Aby se jim to umožnilo, o to se starají peněžní ústavy, které přijavše bankovky jakožto vklady od těch, kdož jsou zúčastněni na válečných dodávkách, půjčují je těm, kdo chtějí upisovati státní půjčku. Tímto povoláním půjček peněžními ústavami jest umožněna přeměna bankovek ve válečnou půjčku, aniž se upisování účastní právě jen majitelé bankovek. Když byla tedy v listopadu r. 1914 vyložena k upisování první rakouská válečná půjčka, byla tu teoreticky možnost upsati alespoň 2½ miliardy korun, poněvadž alespoň o tolik vzrostl proti mírovým dobám oběh bankovek. Ve skutečnosti se upsalo 2200 mil. korun, což byl výsledek velmi příznivý a pro mnohého překvapující. Musí býti uznán za znamenitý výkon propagandy i organizace i těmi, kdož znají vlastní podstatu úspěchu, kdož však dovedou činiti zřetelný rozdíl mezi teoretickými možnostmi a obtížemi praktických úspěchů.

To byl začátek onoho sice prostého, ale přece podivuhodného *koloběhu ve způsobu úhrady válečných výdajů u nás*. Možno si jej pomysleti ve zjednodušeném způsobu takto: státní správa koupí na př. od továrníka z jeho starších zásob sukna a zaplatí mu bankovkami, které dostane půjčkou od Rakousko-uherské banky. V té chvíli vzroste o tuto částku oběh bankovek. Továrník,

poněvadž nemůže koupiti nové suroviny, uloží bankovky jakožto vklad u své banky. Banka upotřebí peněz nějakým přechodným způsobem, a když brzy nato jest vypsána válečná půjčka, zapůjčí je upisovateli, jenž právě nemá hotovostí, a složí je za něj pošt. spořitelně, jež je splatí Rakousko-uherské bance. Dluh státu vzniklý koupí suken, zůstává nezměněn, nabývá jen jiné formy: z bankovek, které se zase vrátily do Rakousko-uherské banky, stala se válečná půjčka, z dluhu bance stává se dluh majiteli půjčky. To jest zjednodušené schéma pochodu od zásob, jež jsou určeny k spotřebě, k bankovce, dále k peněžnímu vkladu a odtud k válečné půjčce. Je to složitá přeměna zboží a materiálu ve válečné půjčky, přeměna skutečných hodnot v platební slib státu, jenž teprve prací příštích desetiletí může býti nazpět přeměněn v hodnoty. Pochod ten děje se arci mnohotvárněji a složitěji, než tu nakreslen, avšak rozličné záhyby a odbočky na této cestě nic nemění na podstatě věci. Praxe vytvořila si také rozličné pomůcky, které ulehčují přeměnu zde vylíčenou. Tak na př. nebylo by ani peněžnímu trhu ani zájmu věci na prospěch, kdyby se na př. po šest měsíců oběh bankovek neustále stupňoval a pak se náhle při vydání válečné půjčky zase stlačil. Všude se proto vytvořila praxe, že stát neustále a po drobtech zachycuje přebytky, jež se na trhu tvoří oběhem bankovek. Ve Francii a Anglii vydávají se stále krátkodobé státní pokladní poukázky, které kupují peněžní ústavy, v Německu umísťuje říšská banka směnky říše na peněžním trhu a u nás banky ukládají volné prostředky u poštovní spořitelny jakožto zálohy na příští válečnou půjčku, při jejímž vydání se pak sčítují. Přeměna bankovek v dlužní úpisy státu děje se tu bez přestání, a proto také při této jemné organizaci nepůsobí nikdy splacení válečné půjčky obtíž. Přihlásí-li na př. velká banka k válečné půjčce 300 mil. kor., má již splaceno předem alespoň polovinu a druhou polovinu splatí postupně do dvou, tří měsíců z přílivu nových vkladů.

A tak mohly číslice válečných půjček s rostoucími výdaji neustále stoupati. Druhá činila 2688 mil. kor., třetí 4203 mil. kor., čtvrtá 4520 mil. kor., pátá 4470 mil. k., šestá 5190 mil. k., sedmá 6000 mil. k. A přesto, že stále stoupala a že ohromnost číslic zvláště posledních půjček překvapila, přece jest úhrn vkladů u peněžních ústavů stále vyšší, přece mohlo nastati ono zlevnění úvěru na otevřeném trhu, o němž se stala již zmínka. Tajemství tohoto zvláštního zjevu jest arci zcela prosté: podle číslic o státních dlužích, jež uveřejnila komise pro kontrolu státních dluhů, lze odhadovati válečné výdaje Předlitavska do konce srpna 1917 na 42 miliard korun. Tolik bankovek přešlo postupně do oběhu, kdežto ve formě upsaných půjček se vrátilo jen asi 23 miliard korun. Ze zbytku připadá na půjčky bank 6200 mil. kor., na zahraniční půjčky 2600 mil. kor. a na zálohy Rakousko-uherské banky 10.200 mil. kor. Poměr jest proti cizině příznivý, přece však ukazuje, že přes překvapující úspěchy válečných půjček nemohly býti všechny bankovky přeměněny v řádné státní půjčky. Anebo jinak řečeno: úspěchy půjček mohly býti *teoreticky* ještě větší, než byly. Ze všech těchto poznatků vyplývá zcela jasně *důsledek*, že *pokud stát vydává a platí, pokud tedy trvají mimořádná vydání, potud je tu možnost úspěchu válečných půjček*, které konec konců nejsou než představitelem hodnot, jež ve válce byly spotřebovány. Úspěch válečných půjček, t. j. pokud možno dokonalá přeměna obíhajících bankovek v půjčku, jest pak arci jen otázkou organizace a propagandy a snad i otázkou důvěry obyvatelstva ve finanční pevnost státu.

Takový byl u nás koloběh v úhradě válečných výdajů, koloběh, jenž byl dán odloučeností od ostatního světa a rázem hospodářských pramenů úhrady válečných potřeb. Ve státech nepřátelských bylo tomu značně jinak. Francie a Anglie, které mají otevřené moře, nebyly nuceny - alespoň nikoli tou měrou jako u nás - sáhnouti k hlavním dvěma pramenům úhrady válečných nákladů: k obmezení spotřeby a k vyčerpávání zásob. Měly k dispozici pracovní a prodejní schopnost celého neutrálního světa a nemusely se proto utéci k prostředkům tak pronikavým. Od začátku proto počaly odbíratí válečné potřeby (v nejšířším slova smyslu) z ciziny, nejvíce ze Spojených států. Touto volbou vzaly na sebe tyto státy arci velký závazek. Zmínili jsme se už, že stát, který má všechno doma, platí sice všechno hotově, má však teoreticky volnou ruku ve volbě způsobu placení, poněvadž všichni dodavatelé jsou v okruhu jeho moci. Stát však, který značnou část potřeb musí odbíratí z ciziny, má situaci méně příznivou, poněvadž při volbě způsobu zaplacení jest odkázán na

souhlas cizozemského dodavatele. Nemůže mu svých podmínek diktovati, spíše naopak často jest nucen přijmouti podmínky, jež mu cizí dodavatel určí.

Francie a Anglie, dvě země, které měly vždy nejvíce pohledávek ve světě, spolehly na začátku války na tuto svou finanční sílu; jest známo po té stránce anglické slovo o poslední miliardě, kterou prý budou míti arcí Angličané. Ukázalo se, že za války, a k tomu za války tak dlouhé a obrovské, může býti i tato mezinárodní kapitálová síla vyčerpána a že se mohou země z ciziny dovážející dříve octnouti na konci svých sil než země odloučené. Dosti brzy se projevil vliv toho, že dodávky z ciziny musí býti placeny tak, jak si to přeje dodavatel, takže země dovážející musí přinášeti oběti, jichž předtím neočekávala. K pochopení významu věci třeba uvést, že zboží, mimořádně z ciziny dovezené, může býti zapláceno jen trojím způsobem: buď výměnou za vlastní zboží, nebo zlatem, nebo prostředky úvěrovými. Jiné možnosti není. První možnost byla zemím dohody uzavřena, poněvadž při mobilisaci velké části pracujících a při zvýšené potřebě domácí nemohl stoupati vývoz do ciziny. Skutečně také vidíme, že naprostá čísllice vývozu v zemích dohody spíše poklesla. Zbývaly jen druhé dvě možnosti: vývoz zlata a použití úvěrových prostředků. Obou bylo pak vydatně použito. Od začátku r. 1915 plynul neustále silný proud zlata z Ruska, Francie i Anglie do neutrálních zemí, nejvíce do Spojených států. Jen Spojené státy získaly za války zlata za 6000 mil. kor. Avšak tento prostředek má určité hranice; jednak nestačí na úhradu obrovských dovozů, jednak nemají ani neutrální země zájmu na tom, aby mrtvá, úrok nedávající hmota do nekonečna plynula do jejich země. Je známo na příklad, že si cedulové banky, švédská a dánská, vymohly povolení, že již nemusí zlata přijímati. V té chvíli však musel býti proud zlata zastaven, poněvadž, nemohl-li dovozce získané zlato vyměnit u cedulové banky za bankovky, jež by pak na úrok uložil, musel je přímo odmítati.

Proto hned od začátku hojnou měrou používáno prostředků úvěrových, které jsou *dva*: jednak může platiti dovážející země svými staršími pohledávkami na cizím, jednak žádá, aby jí bylo zboží dodáváno na úvěr, t. j. v praxi uzavírá v cizině státní nebo soukromé výpůjčky. Obou prostředků používá Francie a Anglie, kdežto Itálie a Rusko jsou v prvé řadě odkázány na prostředek druhý. Francie a Anglie vyčerpaly nejprve svoje krátkodobé pohledávky v cizině (směnečné nebo kontokorentní úvěry) a později sáhly k tomu, že platily do ciziny i pohledávkami dlouhodobými, krátce že platily cizozemskými cennými papíry. Za dlouhých let míru nahromadily se v obou zemích desítky miliard těchto cenných papírů nejrůznějších zemí a ty nyní postupně přecházely do majetku především Spojených států. Úhrn není znám, má se však za to, že se zbavily takto obě země alespoň za 15 až 20 miliard korun cizozemských cenných papírů. Konečně pak všechny dohodové země použily hojnou měrou i prostředku druhého, t. j. využívaly úvěru neutrální ciziny. Celkem bylo ve Spojených státech umístěno asi za 26 miliard korun půjček anglických, francouzských, italských a ruských, ač také jiné země povolovaly zemím čtyřdohody úvěry. Zjev, že na př. Japonsko nebo Španělsko nebo Argentina, atd. poskytly bohatým západoevropským zemím půjčky, zdá se býti sice neobyčejným, půjčky ty však nejsou v podstatě ničím jiným, než téměř jedinou možnou formou zaplacení značných dodávek těchto zemí.

Že tyto zahraniční půjčky nebývají pro země dohody příznivé, jest známo i pochopitelné. Je také zřejmo, že jak tyto půjčky, tak i odliv cizozemských cenných papírů zhoršují do budoucnosti mezinárodní finanční situaci dohodových zemí, které po této stránce vyjdou z války značně oslabeny. Používání dvou ze jmenovaných prostředků má však nepříznivý vliv také na financování války v zemi samé. Kdyby se podařilo umístiti v cizině půjčky v takovém rozsahu, v jakém stoupl dovoz rozmanitého zboží, bylo by to ideálním řešením, ježto by se státního úvěru doma používalo jen pro spotřebu zboží domácího původu. Domácí půjčky našly by tu stejně přirozenou půdu, jako půjčky v zemích uzavřených. Avšak je známo, že toho dohodové země nedosáhly a že musely značnou měrou jednak vyvážeti zlato, jednak cizozemské cenné papíry. Státní správy těchto zemí nemají samy arcí ani zlata ani cizozemských cenných papírů a musí si je teprve opatřovati od domácích kapitalistů nebo od peněžních ústavů. Postupují při tom tak, že umísťují na domácím trhu vlastní krátkodobé nebo dlouhodobé půjčky a z jich výnosu pak kupují nebo přejímají ze

soukromého majetku zlato nebo cizozemské cenné papíry. Děje se tak hojnou měrou zvláště ve Francii a Anglii. Tím arci používají tyto státy způsobu domácí půjčky pro opatření hodnot, jež by měly býti zaplacený umístěním půjček v cizině, a oslabují kupnost trhu pro státní úpisy, jež vyplývají ze spotřeby domácích hodnot.³⁾

Tyto poměry obrážejí se také zřetelně v situaci trhu peněz v západních zemích. Poněvadž země. ty mají volný obchodní a tím i finanční styk s celým světem a poněvadž přitom jejich platební bilance jest pasivní (což značí, že neustále mají vůči cizině více povinností než pohledávek), nemohou se poměry úrokové a zvláště také diskontní politika cedulových bank odloučiti od vlivů mezinárodních. Kdežto u nás a v Německu by za téměř úplné odloučenosti bylo možno snížit bez nebezpečí diskontní sazbu cedulové banky na libovolnou úroveň, poněvadž diskontní politika nemůže již působiti na ráz platební bilance, zůstává cedulovým bankám ve Francii a Anglii úkol chrániti diskontní politikou měny. Proto jest ve Francii úřední sazba 5 proc. (proti mírové sazbě 3 proc.) sazbou nutnou a reelní - nikoli jen formální - a proto v Anglii byla cedulová banka nucena na podzim 1916 zvýšiti sazbu z 5 na 6 proc., přesto, že to bylo státní správě velmi málo vítáno. A proto také zůstává v Londýně soukromý diskont na 5½ proc. proti - 1½ proc. u nás.

Tím vším se arci vysvětlují dosavadní malé úspěchy dlouhodobých válečných půjček v dohodových zemích jen z části. Vedle toho, co uvedeno, rozhodují ještě okolnosti jiné, vyplývající z příčin vnitřních i z úvah, jichž význam za dnešních poměrů nelze přesně zjistiti. V Rusku působí nedostatečná síla trhu, že válečné půjčky nemohou býti umístěny v poslední ruce a že z velké části musí býti přejímány peněžními ústavy. Ve Francii nebyla v prvních dvou letech psychologická dispozice armády drobnějších kapitalistů dosti příznivá úspěchu dlouhodobé půjčky; teprve na začátku třetího roku války odhodlala se vláda k druhé dlouhodobé půjčce. Pokud jde o Anglii, sotva by bylo rozumně pochybovati o schopnosti a síle jejího kapitálového trhu. Avšak tu opět působily rozpaky vlády, která se s počátku domnívala, že vystačí s úrokem 3½ proc. (při první půjčce r. 1914) a pokládala úrok 4½ proc. (při druhé půjčce r. 1915 použitý) za nejvyšší ústupek mimořádné době. Válka se však prodlužovala a tak odhodlala se Anglie začátkem r. 1917 k třetí půjčce, tenkrát již 5procentní. V mezidobích opatroval si anglický ministr financí prostředky vydáváním krátkodobých pokladních poukázek, při čemž byl nucen stupňovati úrokovou sazbu až na 6 proc. - úroveň to v Anglii nikdy nebývalou.

Do léta r. 1917 opatřily si vydáním řádných válečných půjček: Anglie 45 miliard, Francie 21 miliard, Rusko 25 miliard, Itálie 7 miliard korun, kdežto Německo 72 miliard a Rakousko-Uhersko 34 miliard korun. Srovnání to svědčí o tom, že úspěchy organizace finanční byly v zemích středoevropských větší než v zemích dohody. *Po tom, co bylo řečeno, jest arci zřejmo, že nelze bez nebezpečí nesprávných důsledků prováděti podrobné srovnávání číslic, které vyrůstaly namnoze z různých základů a z různých předpokladů.*

²⁾ Na podzim r. 1917, když nová Wekerlova vláda v Uhrách vydala heslo boje proti znehodnocení měny, uherský ministr financí dr. Gratz navrhoval, aby vojenská správa vyplácela část hodnoty dodávek poukázkami. Doufal, že se tím obmezí vydávání bankovek.

³⁾ Vstup Spojených států severoamerických do války přinesl arci evropským státům dohody po stránce finanční značné ulehčení. Kdežto předtím byly nuceny hledati úvěr u amerických bank, někdy za podmínek málo příznivých, zvolena po připojení Spojených států soustava podpor, jaké už předtím používalo ve styku Anglie s některými spojenci. Vláda Spojených států nyní sama povoluje zemím čtyřdohody pravidelné zálohy, které činí měsíčně asi 2½ miliardy korun.

IV.

Finanční otázky budoucnosti.

Zbývá promluvit o *finančních otázkách budoucnosti*, jak vyplývají z dosavadního vývoje a jak vyrůstají ve své velikosti a závažnosti z dlouhého trvání války, neboť není o tom pochyby, že čím déle válka trvá a čím více narůstají válečné náklady ve smyslu hospodářském i finančním, tím více rostou úkoly, jež očekávají hospodářství i státní správy po uzavření míru. Dnes již nikdo nemůže přezírat, že tak jako za války úhrada válečných nákladů zahrnuje v sobě vlastně celý souhrn vlivu války na hospodářství, tak i *finanční otázky budoucnosti rozvinují vlastně v celé šíři problém hospodářského vývoje po válce vůbec*. Dnes, po více než tříletém trvání války, můžeme již uvažovati o těchto otázkách budoucnosti, poněvadž můžeme již nyní dosti přesně rozeznati obrysy jich rozsahu a velikosti, aniž arci můžeme uváděti přesných číslic a souditi z nich na přesně vytyčené důsledky. Než víme již, jaká jest nejmenší míra příštích úkolů a jsme již s to, abychom stanovili směrnice jich řešení.

Zajímající se o otázku, jak se provádí za války úhrada válečných nákladů, uvědomili jsme si především hospodářské prameny úhrady, abychom rozuměli rozmanitým zjevům jak na poli finančnictví soukromého tak i na poli financování války. Stejně musíme postupovati i nyní, při zkoumání otázek budoucnosti. Ani zde nesmíme zapomenouti na to, že moderní stát je zřízen kapitalisticky, že nesplývá v jedno s hospodářským celkem, a že tedy nutno rozlišovati mezi otázkami budoucnosti se stanoviska hospodářského celku a otázkami s hlediska státu, s hlediska finančního v užším smyslu slova.

Především třeba si tedy uvědomiti základ otázek budoucnosti s hlediska národního hospodářství, s *hlediska národního majetku, národních důchodů a úspor*. Válka jest ohromným spotřebitelem, který spotřebuje mnohem více, než co za jejího trvání lze v hospodářství uspořiti; to vede k tomu, že se k ukojení potřeb války musí sáhnouti i k úsporám starším, že se musí použiti národního majetku. Výsledek je ten, že na konci války ve všech válčících zemích bude národní majetek menší, než byl před válkou. To platí měrou poměrně větší o zemích, které za války mnoho dovážejí z ciziny, a menší měrou o středních mocnostech, které téměř veškerý potřeby válečné čerpají z vlastního hospodářství.

Rozdíl vůči zemím nepřátelským jeví se však tím, že kdežto u nás tato ztráta není zdaleka tak velká jako úhrn výdajů státu, shoduje se ztráta hospodářská v zemích nepřátelských s číslicí výdajů potud, pokud válečné potřeby jsou odebírány z ciziny, čili srozumitelněji řečeno: ztráta hospodářská u nepřátelských zemí jest větší než u nás o zisk, který zůstává cizím dodavatelům a cizím rejdařům, kteří dovoz zboží obstarávají. Víme, z kterého pramene vychází toto zlepšení naší konečné bilance: kdežto v ústředních velmocích za války spotřeba občanského obyvatelstva značně poklesla, což značí národní úsporu a také úhradu části válečných nákladů s hlediska hospodářského, spotřeba v zemích s volným dovozem zůstala téměř neobmezena. Je to zisk, který má dvojí tvář. Jsou to arci miliardy, o které tu jde, ale část jich získána nesporně na újmu zdravý nejširších vrstev na újmu rozvoje milionů dětí.

Pro všechny válčící státy platí tedy poznatek, že se národní jejich majetek za války zmenšil. Jakým způsobem se to projeví a jaký vliv to bude míti na další hospodářský vývoj, to závisí na použitých pramenech úhrady válečných potřeb i na rázu a vyspělosti jednotlivých hospodářských celků. Nás tu především zajímá situace středních velmocí, především situace Rakousko-Uherska.

Jak se tedy projeví u nás *zmenšení národního majetku*, čili: jaké budou hospodářské škody z války? Je to základní otázka pro výhled do budoucnosti a správné její pochopení i správná odpověď jest přímo nevyhnutelná pro toho, kdo chce uvažovati o hospodářských i finančních důsledcích války. Především opět třeba ke všem číselným odhadům a srovnáním zdůrazniti to, co bylo řečeno již v první kapitole: že *výdaje státu nikterak nejsou totožný se ztrátou na národním majetku* a že ztráta ta je značně menší, než čísllice válečných úvěrů. Proč, bylo již vyloženo a možno jen dodati, že rozpětí mezi státními výdaji a skutečnou ztrátou hospodářskou spíše ještě v prodlužované válce vzrůstá, ježto stoupají ceny, které musí stát za materiál platiti. Řekne-li se tedy, že válečné výdaje státu dosáhnou tolika a tolika procent za míru odhadnutého národního majetku, není tím řečeno nic, ježto se tu srovnávají dva pojmy zcela odlišné.

Správného ocenění ztrát lze dosíci pouze sledováním změn a převratů, jež válka způsobí ve složkách národního jmění, jeho tvorby i jeho obnovování. A tu především můžeme vyjít z pramenů hospodářské úhrady válečných nákladů, jak byly uvedeny v první kapitole. Můžeme nejprve říci, že se hospodářství jakožto celek *opozdilo ve svých úsporách*, ve tvoření nového národního majetku, poněvadž obvyklého přebytku nebylo jednak pro zmenšení počtu pracovních sil, jednak proto, že se pracovní výkonnost obracela k potřebám války. Každoročně vzrůstá počet obyvatelstva a pro tento přírůstek třeba opatřiti jednak obytná stavení, jednak výrobní zařízení, aby mohl býti vyživován, odíván atd. A vedle toho každoročně přibývalo i nepoměrně rozličných zařízení, která značila vzestup kulturní úrovně (škol, divadel, museí, knihoven, nemocnic, lázní atd.). Tato úsporná činnost hospodářství za války ustala téměř úplně a tu jest první - třeba zdánlivě záporná položka ztrát národního majetku.

Další položka vyplývá z druhého pramene hospodářské úhrady válečných nákladů. Je to *opozdění v obnovovací, doplňovací činnosti* v hospodářském celku. Tak jako se někdy v soukromém podniku stává, že se nevěnuje ročně náležitá část (kvóta) zisku na zachování výrobní schopnosti, na opravu budov a strojů, na výměnu za stroje lepší atd. a všechen zisk se spotřebuje nebo rozdělí akcionářům, tak bylo za války i s celkem hospodářství národního. Pro nedostatek pracovních sil, pro nedostatek nebo drahotu materiálu a nejistotu opožďovalo se hospodářství v udržování všech hodnot na stejné výkonnosti: oddalovaly se různé opravy na budovách, odkládala se výměna starých strojů za nové, železnice a cesty se náležitě neopravovaly, zemědělské pozemky se obvyklou měrou nehnojily atd. Ačkoli tyto součástky národního majetku byly zachovány, přece pozbyly části své hodnoty.

Třetí položkou ztrát, která vyplývá z použití pramenů úhrady válečných nákladů, jest *vyčerpání zásob* rozličných surovin, polotovarů i výrobků. Velká spotřeba války i uzavření naše způsobily, že bylo v mnoha oborech nezbytno sáhnouti k nahromaděným zásobám, a to ovšem především k zásobám zboží z ciziny dováženého, avšak namnoze také zboží původu domácího. V tom směru bylo někde třeba sáhnouti i na hotové výrobky, určené již dříve k účelům jiným, což platí zvláště o skupině vzácnějších kovů. Tyto zásoby, které jsou jakýmsi oběžným kapitálem národního hospodářství, byly ostatně pro střední velmoci v podstatě *jedinou* součástí národního majetku, již bylo lze přímo použítí na úhradu válečných nákladů. Proti tvrzením někdy nesprávným a nejasným třeba říci, že ostatní části národního jmění, byť i měly hodnotu sebe větší, nejsou uzavřenému státu nic platny. Nelze likvidovati, tedy použítí přímo ani orné půdy, ani obytných stavení, dopravních prostředků atd. Mohou prospěti jen nepřímou ve spojení se zvýšenou činností lidskou, na př. má-li stát hustou dopravní síť, velké dobře vypravené továrny, pečlivě obdělanou půdu - tedy vše to, co může přispěti při úkolu stupňovati výrobu v hospodářském celku. Zásoby, přímo použitelné, byly arci ve středních velmocech neobyčejně a neočekávaně veliké, tím větší pak arci bude na konci úbytek národního majetku. Úplné vyčerpání zásob mělo také pronikavý vliv na vývoj cen u nás a třeba si uvědomiti, že vysoké ceny doma a nedostatek materiálu pro průmyslovou výrobu budou těžkými problémy přechodné doby.

To jsou tedy tři položky ztrát, vyplývající z použití pramenů hospodářské úhrady válečných nákladů, k nimž přistupuje pro nás jedna další položka, t. j. *větší zadluženost cizině*. Je známo, že odloučení středních velmocí nebylo tak dokonalé, aby nebylo lze udržeti dovoz v jistém měřítku. Podle naší úřední statistiky dovoz za války značně převyšoval vývoz a tím vznikl schodek i naší platební bilance. Měli jsme za války větší platy do ciziny, než kolik činily splatné pohledávky, a schodek ten byl vyrovnáván tím, že jsme uzavírali v cizině, především v Německu, půjčky valutové, určené k uhájení naší měny (valuty). O kolik takovým způsobem stouply naše závazky k cizině, o tolik se v této položce zmenšil náš národní majetek (do konce r. 1917 asi o 10 miliard korun).

Vedle všeho toho, co tu uvedeno a co vyjadřuje přímou spotřebu války, jest válka ještě pramenem velkých škod jiných, škod, způsobených ničivou její silou. Jednak náleží sem všechny škody, způsobené ve válečných územích na pozemcích, lesích, dopravních prostředcích, budovách obytných i továrnách, zařízení domácím i výrobním atd., jednak velká a nenahraditelná ztráta lidských životů a zmenšení pracovní výkonnosti statisíců mužů. Škody, způsobené v územích válkou postižených, jsou různé podle povahy a rázu krajů a náleží k těm, jež lze alespoň přibližně odhadnouti. Dostí přesně lze tu tedy zjistiti, o kolik se zmenšil národní majetek. Proti tomu jsou ztráta lidských životů a zmenšení pracovní výkonnosti položky, jichž význam nelze ani zdaleka číselně vyjádřiti. Jde tu nikoli tak o přímý úbytek národního majetku, jako o zmenšení možnosti využití ho na tvoření nových hodnot. Národní majetek ve všech svých částech jest mrtvou hmotou, která oživuje teprve lidskou prací, jež je druhou nevyhnutelnou podmínkou pro tvoření národního důchodu. Byl tu tedy postižen přímo národní důchod, který je směrodatný pro střežení národních úspor, příštímu vývoji tak potřebných ! Toto ohrožení národního důchodu není arci nikterak nahrazeno tím, že počet obyvatelstva a tím i počet spotřebitelů v zemi poklesl.

Nehledě tedy k této ztrátě, jež působí na důchod, lze uvést *pět položek ztrát* národního majetku: opoždění v úsporách, opoždění v obnovovací činnosti, vyčerpání zásob, větší zadluženost cizině a přímé škody ve válečných územích. Tím jest seznam úplně vyčerpán a chce-li se někdo pokusiti o číselné znázornění celkových ztrát, musí se spokojiti odhadem těchto pěti položek. Takového odhadu se neodvažujeme; nás tu zajímá jen závažná otázka, jak tyto ztráty nahraditi, jak dosíci alespoň dřívějšího stavu národního majetku a tím i úrovně národní spotřeby. To je základní problém hospodářské budoucnosti, který *musí* býti řešen, nemá-li se trvale zhoršiti životní úroveň obyvatelstva. Podmínkou správného řešení problému v budoucnosti jest, aby byla pochopena jeho podstata v celé jeho šíři i hloubce a aby byla vytyčena přesná směrnice postupu těch, kdož mohou míti na směr hospodářského tvoření rozhodující vliv.

Odpověď na velkou otázku budoucích úkolů jest arci prostá: tak jako za války i po válce jde o to dosíci pokud lze největších přebytků národní výroby nad celkovou spotřebou, prostě tedy dosíci pokud možno *největších národních úspor*. Válka mohla čerpati z několika pramenů, poněvadž jest zjevem jen přechodným. Mír bude míti jen *dva prameny*, dvě možnosti řešení úkolu: *zvýšení národní výroby a úsporu spotřeby*. Jiných pramenů není a všechna hospodářská i finanční politika budoucnosti musí býti jen prostředkem k vydatnému jich posilování. Problém ve své velikosti jest jednoduchý, avšak řešení jeho bude velmi složité a namnoze obtížné, ježto třeba překonati velké první obtíže a poněvadž nebude lze se přiblížiti k cíli bez obětí a tvrdostí. Necht' však budou obtíže hledání prostředků a cest k cíli jakkoli velké, již dnes víme, že dosažení jeho není úkolem neproveditelným. S heslem „*pracovat a spořit*“ *musí se* znovu dosíci starého poměru mezi národním důchodem a spotřebou, musí se dosáhnouti životní úrovně z dob před velkou válkou.

Jak se v rámci tohoto velkého úkolu musí utvářeti vliv státu na různá odvětví hospodářská, jaké budou zvláštní úkoly obchodní politiky, jak bude řešena otázka sociální a do jakých směrů *musí* pod tlakem hospodářských nutností zabočiti politika národnostní to vše jsou složité a obtížné otázky, jichž tu nelze řešiti. Nás zajímá jen, jak se v tomto rámci zásadních úkolů a cílů vytvoří úkoly státu k obtížným *otázkám finančním*, s nimiž přejdeme do doby poválečné. Abychom si uvědomili, které otázky finanční budou nejdůležitější a které nejnaléhavěji budou žádati o řešení, stačí, pomyslíme-li si situaci na konci války. Především víme, že nebudou všechny válečné výdaje uhrazeny řádnými půjčkami a že stát přejde do míru s jistou sumou krátkodobých úvěrů, jevících se

ve zvýšeném oběhu bankovek. Víme dále, že do konce války zůstane dnešní poměr naší měny k cizím měnám podstatně nezměněn a že pro nutnost dovozu cizích surovin bude tu další značná potřeba cizích platidel. Posléze pak vyrůstá tu velký problém *zúročení nových státních půjček* a placení invalidních a vdovských podpor, který jest problémem rovnováhy ve státním rozpočtu. To jsou tedy tři hlavní finanční otázky budoucnosti, jež budou dědictvím velké války a jež úzce souvisí s prve vylíčeným problémem konečné hospodářské úhrady válečných škod.

Především tedy půjde o to změnití krátkodobé úvěry státní v řádné půjčky, přesněji řečeno o přeměnu obíhajících nadbytečných bankovek ve státní úpisy. Bylo již dříve řečeno, že se již za války snaží všechny státy přeměnití vydávané bankovky ve státní půjčky, a to přesto, že jest úvěr u polostátních cedulových bank úvěrem velmi levným.⁴⁾ Děje se tak pod vlivem zkušeností z dřívějších desetiletí a na základě učení národohospodářských teoretiků, dle něhož inflace, přílišný oběh bankovek, působí nepříznivě na valutu, na úroveň cen i na klidný vývoj hospodářství, ježto způsobuje krise. Za války jest arci nesnadno bojovati úspěšně proti velkému oběhu bankovek a je také otázkou, zda by zvláště u nás, kde je nedostatek všelikého zboží tak velký, mělo zmenšení oběhu bankovek vliv na ceny. Ostatně oběh bankovek nemůže zavést za války ke krisi, poněvadž není možností volného rozmachu nezdravé zakládací horečky. V obou směrech nabude však boj proti převládání bankovek významu po válce, kdy jednak hranice budou otevřeny a zastaven bude ohromný konsum války, jednak bude uvolněna dráha nezdravé zakládací činnosti. Obmezováním oběhu bankovek má býti ulomen hrot jeho vlivu, který vyvěrá z nadpočetné kupní síly fiktivních peněz, vlivu, který by - nehledě ani k nebezpečí krise - nejen překážel snížení cenové úrovně, ale který by vážně znesnadňoval prve naznačené řešení úkolu: místo aby spotřeba byla obmezována a aby vývoz byl stupňován (aby tím byla umožněna náhrada spotřebovaných hodnot z ciziny), stoupala by poptávka po předmětech potřeby.

Proto tedy považuje se za naléhavý úkol dosíci toho, aby nadpočetné bankovky co nejdříve byly přeměněny ve státní půjčky. Ovšem tím nebude nikterak otázka rozřešena způsobem konečným a třeba varovati tu před optimismem. Zvýšený oběh bankovek vznikl z velké části mobilisací zásob; po válce musí se postup díti obráceně: bankovky musí se měnití opět ve skutečné hodnoty, v zásoby, výrobní zařízení atd. To půjde pomaleji, než se děl opak za války. Stáhne-li stát bankovky vydáním půjčky, *nebude* tím znemožněno udržet oběh bankovek na dřívější výši, ježto si na př. průmyslník, který uložil dříve své hotovosti ve válečné půjčce, opatří po válce k účelům nákupu surovin peníze zastavením válečné půjčky u cedulové banky. Totéž platí ovšem také o vlivu dávky ze jmění na oběh bankovek. Také při jejím placení opatřoval by si poplatník potřebné peníze výpůjčkou, takže by sotva došlo na podstatné obmezení oběhu bankovek. A ani zde nesmí se přehlížeti vlastní podstata velkého oběhu bankovek: jsou jen *zevním známkou nadpočetné kupní síly*, vzniklé z přeměny skutečných hodnot v pouhé (papírem ověřené) oprávnění koupiti si nové hodnoty, které však na trhu nejsou a *kteří se vytvoří teprve tuhou prací dlouhých let*.

Přesto ovšem musí stát přece vydáním půjčky anebo stanovením dávky ze jmění čeliti velkému oběhu bankovek, které se tím zbaví rázu polostátního dluhopisu a jimž se vrátí ráz mobilisace soukromých hodnot, neboť bankovka, vzniklá ze soukromé potřeby peněz vrací se dříve do cedulové banky, poněvadž každý dlužník má přirozený zájem na tom, aby dluh svůj co možno nejdříve splatil.

Poněvadž pak nestačí jen mechanicky obmeziti oběh bankovek, musí stát pozitivními opatřeními působiti k tomu, aby bylo čeleno možnému nepříznivému vlivu nadpočetné kupní síly vůbec. Musí zameziti překotné uplatňování poptávky po surovinách i výrobcích, musí čeliti nadměrnému používání úvěru a na této cestě nemůže se vyhybatí ani energickému zasahování jak do směrů výrobní práce a její organisace, tak do poměrů ústrojí úvěrového a peněžního.

Státu i hospodářství naskýtá se pak jeden významný prostředek ke stažení bankovek neboli k čelení vlivu nadpočetné kupní síly: doplňovati vyčerpané zásoby zboží *dovozem z ciziny* za podmínky, že se buď děje koupě na úvěr anebo že dovoz je zaplacen zbožím domácím, získaným úsporou a zvýšenou výrobou. Zvláště při prvním způsobu placení nastupuje na místo znenáhlého

doplňování zásob domácí prací použitím ovoce cizí práce. To bude ostatně nezbytno tam, kde jde o doplnění zásob cizích surovin, jako bavlny, vlny, mědi, hnojiv, rostlinných tuků a pod.

Docházíme tu k druhé velké finanční otázce budoucnosti, k *otázce měny*, otázce kursů cizích platidel. Tato otázka velmi často uvádí se v souvislost s velkým oběhem bankovek v zemi; v posledních měsících i rakouští ministři financí dovozovali, že se nepříznivý stav naší měny vysvětluje z větší části nemírným výdejem bankovek. Máme zato, že tento názor, spojující zcela mechanicky dva zevnější projevy hlubších příčinných proudů, není správný, a obáváme se, že může vésti k chybným závěrům o vážném významu vysokých kursů cizozemských platidel. Vidíme na př., že Francie, kde jest oběh bankovek při menším počtu obyvatel značně větší než v říši rakousko-uherské, má příznivější stav valuty a můžeme z toho usouditi, že ani násilné obmezení oběhu bankovek u nás nebude míti téměř žádného vlivu na kursy platidel cizozemských. Nevidíme právě jiného prostředku ke zlepšení měny, než uvést *platební bilanci* země opět do rovnováhy, dosíci tedy, aby platy do ciziny nebyly větší, než příliv peněz ze zahraničí ve stejném období. V prvních letech po válce nebude takové rovnováhy dosaženo bez velmi vydatného použití úvěru v cizině. Půjde prostě o to, kupovat suroviny z ciziny na dluh, nebo opatřovati na jich zaplacení v cizině půjčky. Bez této cesty není obnovy našeho hospodářství, a je to tudíž nejvážnější problém nejen pro vrstvy finanční, nýbrž i pro politiku styků se zeměmi neutrálními i - dnes nepřátelskými. To jest arci cesta nezbytná pro první dobu přechodu, zároveň však cesta nebezpečná, poněvadž nutnost platiti úrok zatěžuje platební bilanci trvale. A tu je pak vážný problém další budoucnosti, dosíci takové rovnováhy v platební bilanci, aby se nebylo třeba utíkati k novým a novým dluhům. Odpověď, jak dosíci tohoto cíle, jest pro toho, kdo střízlivě věci posuzuje jasná: energicky stlačit dovoz, zvláště všeho přepychového zboží a všemi prostředky rovnati půdu vývozu, tak aby především obchodní bilance byla v rovnováze. A tu vracíme se přímo k stěžejnímu problému, platnému pro celý další hospodářský vývoj: stlačení dovozu i stupňování vývozu lze dosíci právě tak obmezováním spotřeby (spořením) jako zvýšením výroby (prací). Státu náleží tu opět důležitý úkol, využití svého vlivu k dosažení výsledků, jež pro ozdravení měny jsou nevyhnutelné: bude obmezovati dovoz všeho zbytečného, bude podporovati výrobu zboží schopného vývozu, překážeti výrobě přepychového zboží z domácích surovin a bude zamezovati všem zbytečnou činnost zařizovací. A přitom kursy cizích platidel budou spolehlivým ukazatelem, jak se vůbec daří velký úkol vyplňování mezer, válkou způsobených a návrat k dřívějším pořádaným poměrům hospodářským. Neboť teprve tehdy budeme na dobré cestě k cíli, až přebytek domácí práce postačí úplně na zaplacení všeho toho, co z ciziny potřebujeme, až přestaneme užívati pochybného dobrodiní cizího úvěru.

Třetí otázkou, která není jen problémem přechodu, nýbrž která bude po desetiletí státi v popředí zájmů i starostí, jest *otázka příští úpravy státních financí*, otázka zúročení a splácení válečných dluhů, otázka *rovnováhy ve státním rozpočtu*. Víme, že stát jakožto samostatně hospodařící zastupitel celku vydal za války řadu miliard, a víme, že do konce války tato řada ještě značně vzroste. Jsou to sumy tak značné a jsou tak velkou částí dřívějšího národního majetku, že problém konečné úpravy státních financí, problém zaplacení válečných nákladů vzrůstá do obrovité výše. I není divu, že vznikají namnoze představy, jež nabývají fantastického rázu a jež zabraňují střízlivě proniknouti tuto závažnou otázku.

Především třeba si uvědomiti podstatu zaplacení válečných nákladů. Ač je to věc všeobecně známá, přece se v širších vrstvách namnoze přehlíží, že si stát vypůjčuje vždy na velmi dlouhou dobu, ježto si prostě nikdy nemůže opatřiti najednou velké sumy, aniž by opět nepoužil úvěru. Stát za války přejímal hodnoty k válce potřebné za slib placení úroků a s vědomím, že kapitál sám bude spláceti znenáhla v dlouhém období.⁵⁾ V Uhrách a v Německu bylo to ostatně vyjádřeno velmi jasně tím, že válečným půjčkám dávána forma věčné, nesplacitelné renty. Značí to tedy tolik, že se stát nebude především starati o skutečné zaplacení vypůjčených peněz, nýbrž *jen o zúročení válečných půjček*. Stát bude věděti, že o tolik a tolik milionů bude mu platiti ročně více, a velký problém zaplacení válečných nákladů stává se pouze *otázkou státního rozpočtu*, otázkou, bude-li stát s to,

aby si opatřil řádně takové příjmy, aby mohl splnit v celém rozsahu převzatý úkol, platiti majitelům půjček úrok. To jest základ celého problému budoucnosti státních financí, který si třeba uvědomiti, aby se přesně vymezovaly příští možnosti.

Ovšem nelze si zapírati, že i takto vymezen jest problém neobyčejně vážný. Ještě nikdy neocitl se novodobý stát se svým samostatným hospodářstvím před tak závažnou zkouškou své síly a pružnosti. Suma, které stát bude míti potřebí, aby po válce zúročil veškeré nové půjčky, bude i u nás počítána na miliardy; každému musí býti zřejmo, že to značí úplnou revoluci v dosavadním finančním hospodaření státu. A tu opět docházíme k poznatku, že ani v otázce státních financí nemůžeme zůstat na povrchu zjevů, že i tu musíme hledati a nalézt souvislost se širokým základem, z něhož stát čerpá, s prameny a směry hospodářské činnosti národní. Neboť způsob, zevnější zjev, často zastírá vlastní podstatu a odvádí nás od proniknutí otázky do jejích základů. V naší otázce musíme si tedy především uvědomiti smysl daně, prostředku, jehož stát užívá k dosažení příjmů. Z hospodářského stanoviska není daň ničím jiným, než prostředkem k tomu, aby stát používání jisté části národní výroby dal určitý směr. Stát si zdánlivě přivlastní jistou část roční výroby v zemi, aby jí použil pro svoje účely. Avšak tím tato část nikterak nezmezí z oběhu hodnot ani není odňata spotřebě. Stát přidělí něco z této části svým úředníkům, zřízencům i vojínům, něco vydá jakožto úrok svým věřitelům, něčeho použije na stavbu budov, na výrobu potřeb pro armádu a na stavbu válečných lodí. Stát sám nic „nespotřebuje“, nýbrž stará se jen o to, aby části národní spotřeby byl dán určitý směr, pro celek potřebný.

To byl smysl daně před válkou a nejinak tomu bude také po válce. Mnozí si myslí důsledky velkých daní tak, že se musí zmenšiti výroba i kupní síla obyvatelstva. Bude-li na př. třeba opatřiti státu ročně 4 miliardy, klesne - tak si myslí - kupní síla obyvatelstva o tuto sumu, což by arci bylo provázeno vážnými otřesy hospodářskými. Vpravdě však tomu tak není, neboť stát sám ani po válce nebude „potřebovati“ ničeho z nově vytvořených hodnot. Všechny vytvořené hodnoty budou právě tak k použití celku obyvatelstva, jako před válkou. Změna nastane jen potud, že stát musí dostati právo, určití ještě větší části národní výroby než dříve směr spotřeby; změna ta vyplývá přímo z úkolu vyrovnati znenáhla hospodářské důsledky války, o nichž mluveno na začátku této kapitoly.

Je-li totiž úkolem a cílem příští doby, uhraditi hospodářské důsledky války jednak úsporou, jednak zvýšenou výrobou, *jest válečná daň prostředkem* k dosažení tohoto cíle, jest silou, která zatlačuje spotřebu i výrobu na tuto nevyhnutelnou cestu. Zvýšené výdaje státu po válce budou způsobeny dvěma potřebami: především zúročením půjček a dále opatřením invalidů i pozůstalých po padlých vojínech. Válečné půjčky jsou především představiteli spotřebovaných zásob i opožděných oprav; vybírá-li stát daň na jich zúročení, nutí obyvatelstvo, aby odevzdalo část výroby na účely doplnění národního majetku na starou úroveň, tedy na doplnění zásob, na dohonění oprav, na doplnění výrobních zařízení atd. A ukládá-li daň proto, aby vyživil invalidy a pozůstalé, nutí všechno obyvatelstvo, aby se jednak obmezilo, jednak aby více pracovalo ve prospěch těchto obětí války. Znovu pak třeba zdůrazniti: *stát nepotřebuje zvýšené části roční výroby pro sebe, nýbrž dává jen této části výroby určitý spotřební směr*. Všeobecně nemusí pak nové velké daně způsobovati nikterak ani zmenšení výrobní ani spotřební síly, poněvadž mezera, kterou na jedné straně daň způsobí ve spotřební síle, bude zároveň vyplněna zvýšením spotřební síly těch, kdož budou účastni zvýšených výdajů států.

Takový jest v podstatě smysl příštích velkých daní a dlužno vzpomenouti ho vždy, kdykoli se vyskytne otázka, snese-li země nové zatížení. Otázka nemůže tu pak zníti, může-li země dáti státu ročně tolik a tolik set milionů, nýbrž snese-li hospodářství bez vážných úhon takový přesun ve směrech určení celkové národní výroby. To je pak otázka širší, otázka směrů a členění hospodářské práce, nikoli jen otázka státních financí v užším slova smyslu.

Finančním opatřením, finanční politice arci i při tomto vymezení zůstává úkol vážný a velký, jehož správné řešení bude míti přímo rozhodující význam pro volný rozvoj všech výrobních

a zvláště společenských sil. Problém válečných daní není totiž tak jednoduchý a prostý, jak bylo vylíčeno v předcházející úvaze. Několikrát bylo již upozorněno na rozdíl mezi skutečnými válečnými výdaji z hlediska národního majetku a mezi výdaji státu. Stát platil za všechn materiál veliké ceny a v jeho výdajích jsou zisky dodavatelů velmi značnou položkou. To jest rozpor, který jest u kapitalisticky zřízeného státu zjevem nevyhnutelným, a který má podstatný význam pro *daňovou politiku státu* po válce. Předpokládejme, že stát platil průměrem dvojnásobné ceny proti době předválečné. Tu by tedy na př. při státních výdajích 50 miliard činily skutečné výdaje se stanoviska hospodářského (t. j. vzhledem k národnímu majetku, vypočítanému na základě předválečných cen) jen 25 miliard. Kdyby se stanovil pak plán, podle něhož by náklady války měly býti vyrovnány na př. do 25 let, stačilo by zvýšiti ročně národní úspory o jednu miliardu, zatím co by však umožnění finančních nákladů vyžadovalo ročně dvou miliard. Co by značil takový stav, jež jsme tu zhruba načrtli beze všeho zření na řadu otázek vedlejších, když by daň byla jen prostředkem k obmezování spotřeby nebo k podněcování zvýšené práce? Ušetřilo by se skutečně hodnot za dvě miliardy ročně, avšak jen polovina z toho by směřovala k vyrovnání hospodářských škod z války, kdežto druhá polovina úspor dostala by se do rukou těch, kdo za války využitím „konjunktury“ vydělali. Zatím co by se většina obyvatelstva obmezovala, menšina mohla by výnosů z tohoto obmezování použití k přepychovým výdajům a ke zmenšení vlastní pracovní výkonnosti. Jestliže se již dnes těší živnost stavební na to, že po válce dostane hojnost zakázek na přepychové stavby, je to jen malá konkrétní ukázka tohoto rozporu ve skutečných i finančních výdajích s jeho důsledky.

Tu se tedy začíná velký a vážný úkol příští daňové politiky, aby se energicky postavila proti tomuto vývoji, který byl by jen pokračováním v zahájeném již *přesunu majetku* za války, a který by proto musel míti v zápětí těžké otřesy sociální. V rámci tak širokém nabude *heslo daňové spravedlnosti* hlubokého, ba rozhodujícího významu jak pro zdravý hospodářský vývoj, tak pro zachování pevných základů společnosti; heslo to musí býti dovedeno k vítězství, nemá-li se souhrn nových daní státi nesnesitelným břemenem. Daňová politika nesmí pak nikdy přehlížeti úzké své spojitosti s politikou hospodářskou a musí si jasně uvědomiti nezbytné důsledky této spojitosti, válkou zdůrazněné. Základní směr daňové politiky je tím, co tu řečeno, dán: vedle obmezení spotřeby nejširších vrstev musí dosíci toho, aby nutnost úspor dolehla i na vrstvy zámožnější, v nichž může tak vzbuditi i vůli k většímu využití pracovní schopnosti, musí směřovati k tomu, aby byly potlačeny přepychové choutky velkého majetku, musí silnou měrou postihnouti především vrstvy, jež se za války obohatily a vedle toho všeobecně i vrstvy zámožné. Zatížením silných ramen především musí se nejprve odstraniti onen rozdíl, jenž vzestupem cen vznikl mezi finančními výdaji státu a skutečnými ztrátami na národním majetku, a teprve zbytek břemen může se rozdělit na slabší bedra nejširších vrstev.

Takto tedy jeví se střízlivému zraku těžké otázky finanční, jež budou dědictvím dlouhé války. Vyrůstají ze zrušení, jemuž byly vydány velké a důležité skupiny národního majetku; jejich řešení jest tím těžší, čím pronikávej i zasahuje válka svou ničivou silou do pokladů nahromaděné lidské energie, dovednosti a pracovní schopnosti. Třeba jasně proniknouti k této podstatě finančních problémů, aby bylo lze střízlivě oceniti některá nebezpečná hesla, která se šíří mezi obecnstvem a která jsou s to, aby zahalila pravdu závojem. Mluví se o úpravě měny a státních financí škrtnutím péra, a zapomíná se, že se takovou „úpravou“ nevytvoří žádné nové hodnoty, nevyrovnají se mezery v národním majetku, neodstraní se schodek v platební bilanci vůči cizině. A vyslovují se taková hesla i proto, aby se zakrylo, že bude třeba po válce těžce pracovat a obmezovat se, a aby se zatemnil i jasný cíl finanční politiky, který může býti spatřován jen v pronikavém zatížení majetku, aby břemena byla spravedlivě rozdělena.

Ale nejen široké obecnstvo, i činitelé, jimž připadne úkol spolupůsobiti při tvoření nové Evropy, nesmějí zapomínati vlastních základů budoucího hospodářského života, musí odhodlaně pohleděti v tvář těžkým problémům budoucnosti. Necht' nezapomínají, že radost a důvěra jsou zázračnými oživovateli práce a že bez kultury, bez uvolnění všech sil nejširších vrstev není hospodářského pokroku. Hluboké rány, jež válka zasadila, mohou býti zahojeny jen vyrovnáním

neshod, vyhlazením rozporů, svobodou a rovností všech - států, národů i jednotlivců. Nejen volná dráha všem schopným - ale i aktivní rovnání a budování této dráhy, zavádění na ni všech, kdož po ní chtějí spěti kupředu a vzhůru ! A to jest jediná cesta k cíli: aby se co nejdříve přiblížil den, kdy válečná břemena daňová přestanou stlačovati životní úroveň nejširších vrstev, kdy válečné daně v celém rozsahu budou placeny ze zvýšených příjmů. Tehdy teprve bude lze říci, že hospodářské důsledky velké války jsou překonány.

⁴⁾ Rakousko a Uhry platí z výpůjček u Rakousko-uherské banky úrok 1 proc. po případě ½ proc.

⁵⁾ Na tom nic nemění volená forma několikaletých pokladních poukázek. Až nadejde doba jejich splatnosti, stát je sice zaplatí, avšak opět jen výnosem nového úvěrového podniku.